

Peer-reviewverslag ‘Schoolvoorlichting over Kindermishandeling’

Originele manuscript en reviews

12-5-2022	Begeleidende brief originele manuscript	zie pagina 2
12-5-2022	Originele manuscript	zie pagina 3
8-7-2022	Reviewer 1	zie pagina 26
15-6-2022	Reviewer 2	zie pagina 28
10-7-2022	Mail aan auteurs	zie pagina 33

Tweede versie

17-11-2022	Reactiebrief van auteur bij tweede versie	zie pagina 34
17-11-2022	Tweede versie van manuscript	zie pagina 36
4-1-2023	Tweede reactie reviewer 1	zie pagina 65
16-12-2022	Tweede reactie reviewer 2	zie pagina 66

Publicatie

Ontvangst: 12-5-2022

Acceptatie: 16-1-2023

Online: 24-2-2023

Begeleidende brief originele manuscript - 12-5-2022

Beste redactie van Jeugd in Ontwikkeling,

Bij deze dienen wij ons manuscript "Schoolvoorlichting over Kindermishandeling: Ervaringsdeskundige Jongeren aan het Woord" in bij het tijdschrift Jeugd in Ontwikkeling. Dit manuscript bevat het eerste kwalitatief onderzoek naar de perspectieven van jongeren met een verleden van mishandeling of verwaarlozing op schoolvoorlichting over kindermishandeling. We hopen dat dit manuscript zal worden overwogen voor publicatie. Dit manuscript is een vertaling het Engelstalige manuscript What Works in School-Based Programs for Child Abuse Prevention? The Perspectives of Young Child Abuse Survivors. Deze is ingediend voor publicatie bij een internationaal tijdschrift.

Correspondentie over dit manuscript kan gericht worden aan Jeanne Gubbels, Research Institute of Child Development and Education, Universiteit van Amsterdam, Postbus 15780, 1001 NG, Amsterdam. E-mail: J.Gubbels@UvA.nl

Wij danken u bij voorbaat voor de tijd en moeite die u besteedt aan het in overweging nemen van ons werk en kijken uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Jeanne Gubbels

Mark Assink

Peter Prinzie

Claudia E. van der Put

Originele manuscript - 12-5-2022

Schoolvoorlichting over Kindermishandeling: Ervaringsdeskundige Jongeren aan het Woord

Samenvatting

Eerder onderzoek laat zien dat jongeren schoolvoorlichting over kindermishandeling als een belangrijk preventiemiddel zien. In dit kwalitatieve onderzoek namen we semigestructureerde interviews af bij 13 jongvolwassenen met een verleden van mishandeling of verwaarlozing om te achterhalen wat zij vinden van schoolvoorlichting over kindermishandeling, hoe dit eruit zou moeten zien en welke onderdelen hierin belangrijk zijn. In de interviews werd ook gevraagd naar het belang van 12 veelvoorkomende componenten van voorlichtingsprogramma's, afkomstig uit eerder literatuuronderzoek. Alle jongeren vonden het belangrijk dat kinderen op school voorlichting krijgen over kindermishandeling. Voorlichting kan het bewustzijn van kinderen vergroten, zodat zij mishandeling sneller herkennen, en ervoor zorgen dat kinderen eerder gaan praten en dat zij weten bij wie ze terecht kunnen voor hulp. De jongeren vonden het belangrijk dat kinderen van voorlichtingsprogramma's leren dat mishandeling nooit de schuld is van het kind zelf. Daarnaast vonden zij het leren om weg te gaan uit een onveilige situatie en het zoeken naar hulp, het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden, het vergroten van kennis over mishandeling, het leren herkennen van risicovolle situaties, en het versterken van het zelfvertrouwen van kinderen essentiële componenten van schoolvoorlichting. Volgens de jongeren is een belangrijke voorwaarde voor schoolvoorlichting dat voldoende nazorg beschikbaar is. Op basis van de resultaten worden aanbevelingen gedaan, zowel voor de verdere ontwikkeling en implementatie van voorlichtingsprogramma's als voor toekomstig onderzoek.

Trefwoorden: schoolvoorlichting, kindermishandeling, preventie, ervaringsdeskundigen, jongvolwassenen, kwalitatief onderzoek

Abstract

Research showed that school-based child abuse prevention programs are considered as one of the most important strategies for preventing child abuse by adolescents and parents. In this qualitative study we conducted semi-structured interviews with 13 young adults that were a victim of child abuse, to examine how they think about school-based child abuse prevention programs, how these programs should be shaped and which elements they perceive as essential. During the interviews the young adults were also asked about the importance of 12 common program components of school-based prevention programs, derived from a previous literature review. The young adults agreed that it is important to educate children about child abuse at school, as school-based prevention programs may have positive effects on children's awareness, their ability to recognize abuse, knowing where to find help and child abuse disclosure. Teaching children that they are never to blame for child abuse was considered one of the most important components of school-based programs, next to learning children to escape from unsafe situations and to find help, increasing children's social-emotional skills, promoting child abuse related knowledge, recognizing risky situations, and increasing children's self-esteem. The young adults considered providing sufficient aftercare an important condition for implementing school-based programs. We discuss the implications of the current results for the development and implementation of school-based child abuse programs, as well as for future research.

Keywords: school-based programs, child abuse, prevention, child abuse survivors, young adults

Aantal woorden: 4953

Introductie

Kindermishandeling is een omvangrijk probleem met ernstige gevolgen voor zowel individuele slachtoffers als de maatschappij (Cicchetti & Toth, 2005). Slachtoffers van kindermishandeling hebben een verhoogd risico op lichamelijke, gedrags- en psychologische problemen (Alink et al., 2012; Jonson-Reid et al., 2012; Gilbert et al. 2009). Ook brengt kindermishandeling hoge maatschappelijke kosten met zich mee (Thielen et al., 2016). Uit een recente prevalentiestudie blijkt dat in 2017 tussen de 90.000 en 127.000 kinderen in Nederland zijn blootgesteld aan een vorm van kindermishandeling (Alink et al., 2018), wat neerkomt op ongeveer 3 procent van alle kinderen in Nederland. Een effectieve preventie van kindermishandeling is dus essentieel. Scholen kunnen hierin een belangrijke rol spelen, omdat bijna alle kinderen naar school gaan en leraren de kinderen vaak goed kennen. Bovendien wordt schoolvoorlichting over kindermishandeling als een belangrijk preventiemiddel gezien door kinderen, ouders en leraren (Gubbels et al., 2021a; Pieper & De Haan, 2017). Het is daarom van belang om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop schoolvoorlichting over kindermishandeling het best vormgegeven kan worden. Omdat onderzoek hiernaar vooral gebaseerd is op wetenschappelijke kennis en de visie van professionals, was het doel van deze kwalitatieve studie te onderzoeken wat jongeren met een verleden van mishandeling zelf vinden van schoolvoorlichting over kindermishandeling en de componenten die daarin essentieel zijn in.

Voorlichtingsprogramma's op school zijn vaak gericht op het vergroten van kennis over kindermishandeling of het aanleren van beschermende vaardigheden bij kinderen, om zo het risico op kindermishandeling te verlagen (Blakey & Thigpen, 2015). Door deze kennis en vaardigheden worden kinderen zich meer bewust van onveilige situaties of potentieel misbruik en worden ze gestimuleerd om kindermishandeling te onthullen (Ko & Cosden, 2001). De onderwerpen die vaak behandeld worden tijdens voorlichtingsprogramma's zijn het herkennen van mishandelingssituaties, het onthullen van mishandeling aan te vertrouwen volwassenen, leren bij wie kinderen terecht kunnen voor hulp en leren dat kinderen nooit zelf de oorzaak zijn van misbruik of mishandeling (MacIntyre & Carr, 2000).

Uit internationale overzichtsstudies blijkt dat kinderen die deelnamen aan schoolvoorlichting meer kennis hadden over (de preventie van) kindermishandeling, betere zelfbeschermingsvaardigheden hadden en vaker praatten over hun slachtofferschap dan kinderen die niet deelnamen aan een voorlichtingsprogramma (zie bijv. Davis & Gidycz, 2000; Walsh et al., 2018). Om meer zicht te krijgen op hoe deze programma's eruit zouden moeten zien om de effectiviteit te vergroten, onderzochten Gubbels en collega's (2021b) in

een recente meta-analyse welke specifieke programmacomponenten en technieken samenhangen met effectiviteit. Hun resultaten laten zien dat schoolvoorlichting grotere effecten hebben op de kennis van kinderen als aandacht besteed wordt aan het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden (zoals het verbeteren van empathie ten aanzien van leeftijdsgenoten of het leren uiten van emoties) en als kinderen leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind zelf (Gubbels et al., 2021b).

In Nederland zijn verschillende schoolprogramma's beschikbaar waarin voorlichting over kindermishandeling centraal staat, zoals het lespakket 'Klokhuis over Kindermishandeling' (Het Klokhuis, 2013). Dit educatieve programma is ontwikkeld door het televisieprogramma Het Klokhuis van de NTR, in samenwerking met de Bernard van Leer Foundation. Het programma bestaat uit een website, een lespakket en vier Klokhuisuitzendingen over de verschillende aspecten van mishandeling. Het doel van dit programma is de communicatie over kindermishandeling te stimuleren bij kinderen, ouders en leerkrachten. Hoefnagels en collega's (2021) onderzochten de effectiviteit van 'Klokhuis over kindermishandeling' en vonden dat kinderen na deelname aan het programma meer communiceren over kindermishandeling en beter in staat zijn om kindermishandeling te herkennen.

Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren de school als een belangrijke plek zien om geïnformeerd te worden over kindermishandeling, hun rechten, en mogelijke hulpbronnen (Augeo 2018; NJR, 2013). Zij denken dat praten over kindermishandeling kan helpen en dat kinderen door goede voorlichting kunnen leren mishandeling te herkennen en wat zij zelf kunnen doen om mishandeling te voorkomen of te stoppen. Maar wat is 'goede' voorlichting? En welk onderdelen moeten hierin terugkomen? In deze kwalitatieve studie bevroegen wij 13 jongeren en jongvolwassenen met een verleden van mishandeling of verwaarlozing hierover.

Methode

Deelnemers

Semigestructureerde interviews werden gehouden met 13 jongvolwassenen in de leeftijd van 19 tot 36 jaar ($M = 24,46$ jaar; $SD = 5,75$). De deelnemers hadden allemaal een verleden van kindermishandeling of verwaarlozing en waren aangesloten bij het Jongerentaskforce van Augeo of Team-Kim. Deze organisaties bestaan uit ervaringsdeskundigen die professionals, beleidsmakers en politici adviseren en ondersteunen in de aanpak van kindermishandeling en het perspectief van jongeren laten horen.

Procedure

Om ervaringsdeskundigen te werven werden de hierboven beschreven organisaties aangeschreven en geïnformeerd over de doelstelling en procedure van het onderzoek. De jongeren die wilden deelnemen ($N = 13$) ontvingen gedetailleerde informatie over het onderzoek en ondertekenden een online informed-consent-formulier waarmee zij toestemming gaven voor onderzoeksdeelname en het gebruik van de verkregen gegevens voor dit onderzoek.

De interviews werden zoveel mogelijk met twee deelnemers tegelijk afgenomen. *Joint interviews* bieden de mogelijkheid voor deelnemers om elkaar aan te vullen en voor de interviewer om consensus en conflicten tussen de deelnemers te onderzoeken (Polak & Green, 2016). Vanwege planningsproblemen moesten drie deelnemers individueel worden geïnterviewd. In totaal zijn door de eerste auteur van dit artikel acht interviews afgenomen. De interviews vonden plaats in maart 2021 en duurden ongeveer 45 minuten. Na de interviews ontvingen de deelnemers een voucher van €50,- als dank voor hun deelname. De procedure van dit onderzoek is goedgekeurd door de ethische commissie van de Faculteit Maatschappij & Gedrag van de Universiteit van Amsterdam (projectnummer 2021-CDE-13000).

Instrumenten

In de semigestructureerde interviews werd een vragenlijst gebruikt die op verzoek verkrijgbaar is bij de eerste auteur. Voorbeelden van interviewvragen zijn: “Wat vind je van voorlichting over kindermishandeling op school?” en “Had voorlichting over kindermishandeling jouw situatie kunnen verbeteren?”. Hierbij gaat het om voorlichting op zowel basis- als middelbare scholen. Daarnaast kregen de deelnemers een overzicht van 12 specifieke programmaonderdelen (in twee sets van 6) die vaak voorkomen in voorlichtingsprogramma’s, namelijk (1) het bevorderen van kennis over kindermishandeling en preventie daarvan (bijv. leren over de verschillende soorten kindermishandeling); (2) leren over veilige en onveilige geheimen (d.w.z. geheimen die je wel of niet moet bewaren); (3) leren over de rechten van kinderen (bijv. het recht om veilig op te groeien); (4) kinderen leren dat misbruik of mishandeling nooit de schuld is van het kind; (5) leren over het eigen lichaam en grenzen (bijv. leren over geslachtsdelen, veilig of onveilig aanraken); (6) het identificeren van een vertrouwenspersoon (bijv. in de familie of op school); (7) het vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden (bijv. vergroten van empathie en het uiten van emoties); (8) herkennen en vermijden van risicovolle situaties; (9); leren 'nee' zeggen of voor jezelf opkomen; (10) leren om weg te gaan uit een potentieel gewelddadige situatie of hulp te zoeken; (11) het vergroten van het zelfvertrouwen van een kind; en (12) het leren van

vaardigheden om misbruik te onthullen (bijv. leren hoe je over mishandeling kan praten). Deze lijst is gebaseerd op resultaten van Gubbels en collega's (2021b). De jongeren werden gevraagd aan te geven welke componenten zij het belangrijkste vonden als onderdeel van schoolvoorlichting.

Data-analyse

Tijdens de interviews zijn audio-opnamen gemaakt die zijn getranscribeerd en gecodeerd met het programma ATLAS.ti, versie 9. Bij het analyseren van de interviews is het stappenplan van Boeije (2009) gevolgd. Eerst werd elk fragment bestudeerd en kreeg deze een code (*open coding*). Vervolgens werden alle fragmenten met elkaar vergeleken om overlappende thema's te bepalen (*axiale coding*). Tot slot zijn verbanden tussen codes binnen deze thema's bepaald (*selectieve coding*) door voor elk thema een netwerk te maken waarbinnen tegenstrijdigheden en overeenkomsten tussen codes werden weergegeven. Alle interviews zijn gecodeerd door twee codeurs, te weten de eerste auteur van deze studie en een getrainde onderzoeksassistent. Inconsistenties in de coding werden opgelost door de eerste auteur.

Resultaten

Algemene kijk op voorlichtingsprogramma's

Alle jongeren vonden het erg belangrijk dat kinderen op school geïnformeerd worden over kindermishandeling. Een jongere zei: *“Ik vind voorlichting over kindermishandeling heel belangrijk, omdat in elke klas wel een kind is dat thuis onveiligheid ervaart”*.

Voorlichting krijgen over kindermishandeling wordt beschouwd als een recht van kinderen. Eén deelnemer zei dat, hoewel voorlichting over kindermishandeling op school erg belangrijk is, het een zeer “zwaar” onderwerp is dat op een serieuze en adequate manier moet worden behandeld.

Positieve effecten van voorlichtingsprogramma's

Volgens de jongeren kan voorlichting de algemene kennis van kinderen over kindermishandeling vergroten, zodat ze bijvoorbeeld weten dat er verschillende vormen van kindermishandeling bestaan waarmee een kind te maken kan krijgen. Daarnaast vonden jongeren dat voorlichting het taboe rond kindermishandeling kan doorbreken, zodat kinderen zich vrijer voelen om erover te praten. Ook zou voorlichting over kindermishandeling op school het bewustzijn van kinderen kunnen doen toenemen en hen kunnen helpen kindermishandeling te herkennen in hun eigen situatie of in die van leeftijdsgenoten. Hierdoor kunnen ze leren onderscheid te maken tussen situaties die ‘normaal’ en ‘niet normaal’ zijn. Eén jongere zei: *“Bewustwording is heel belangrijk, want als je opgroeit in*

een onveilige omgeving weet je vaak niet beter en ben je heel loyaal aan je ouders". Deze bewustwording kan direct plaatsvinden, maar voorlichting kan ook een zaadje planten en later tot realisatie leiden. Daarnaast suggereerden de jongeren dat hoe eerder kinderen beseffen dat hun situatie onveilig of gewelddadig is, des te sneller verdere stappen kunnen worden ondernomen om het misbruik te stoppen en hulp voor ouders en het kind kan worden georganiseerd.

Andere belangrijke effecten van voorlichtingsprogramma's zijn dat kinderen weten wat ze moeten doen in geval van onveiligheid, dus hoe ze moeten melden en waar ze hulp kunnen vinden, en dat kinderen signalen kunnen detecteren bij hun leeftijdsgenoten. Ook zouden deze programma's kunnen leiden tot vroegtijdige opsporing en preventie van kindermishandeling, wat zorgt voor minder kosten voor de samenleving. Verder kunnen voorlichtingsprogramma's kansen creëren om over kindermishandeling te praten en kinderen aanmoedigen om mensen te vertellen over onveiligheid of misbruik. Het is daarbij vooral belangrijk om kinderen te informeren over veiligheid en wat ze kunnen doen als hun situatie niet veilig is. Voorlichting kan ook leiden tot meer begrip en steun bij de leraar en klasgenoten voor het mishandelde kind, wat mogelijk zorgt voor minder pestgedrag. Twee jongeren zagen schoolvoorlichting als een beschermende factor en een manier om de weerbaarheid van kinderen te vergroten. Daarnaast kan voorlichting ervoor zorgen dat kinderen in geweldsituaties zich minder alleen voelen. Ten slotte kunnen kinderen zich minder schuldig, opgelucht en erkend voelen na het ontvangen van school voorlichting. Eén jongere zei: *"Ik denk dat kinderen zich opgelucht zouden voelen omdat er eindelijk aandacht is voor het onderwerp kindermishandeling op school en eindelijk het gevoel hebben dat ze gezien en gehoord worden"*.

Eigen ervaring met voorlichting

Slechts één jongere had ervaring met voorlichting, in de vorm van een gastles op de middelbare school over kindermishandeling. De jongere herinnerde zich een oefening over eigenwaarde en manieren om emoties te uiten en was positief over het interactieve deel van de les, waarin onderwerpen werden besproken in kleine groepjes van twee of drie leerlingen. De les werd volgens de jongere echter niet serieus genomen door klasgenoten, omdat ze niet werden voorbereid op het bespreken van zo'n gevoelig onderwerp. Deze jongere zei: *"Die gastles viel niet goed bij mij. Er werd door mijn klasgenoten lacherig over mishandeling gedaan en ze namen het niet serieus. Daardoor kreeg ik het gevoel dat het ze niets kon schelen en dat mijn situatie er niet toe deed."*

De overige jongeren hadden graag voorgelicht willen worden over kindermishandeling op school. Zij gaven aan dat ze dan mishandeling of verwaarlozing eerder hadden herkend in hun situatie. Zo zei een jongere: *“Voorlichting had kunnen zorgen dat ik me eerder realiseerde dat ik mishandeld werd en wist dat mijn situatie niet normaal was. Ik had dan ook eerder gepraat en het misbruik was misschien wel eerder gestopt. Dat is beter dan de hel die ik de afgelopen jaren heb doorgemaakt”*. Ook denken jongeren minder streng voor zichzelf zouden zijn geweest of minder zichzelf de schuld hadden gegeven als ze op school voorlichting hadden gekregen over kindermishandeling. Sommigen dachten dat schoolvoorlichting hen aangezet zou kunnen hebben om over hun situatie te praten. Voorlichtingsprogramma’s kunnen ook het begrip en de steun van leerkrachten en klasgenoten voor het mishandelde kind vergroten en ervoor zorgen dat zij weten wat ze moeten doen als ze kindermishandeling opmerken. Ten slotte kan voorlichting ervoor zorgen dat de negatieve langetermijneffecten van kindermishandeling verminderen. Hierover werd gezegd: *“Ik denk dat als ik als kind op school had gehoord dat het niet mijn schuld was, ik nu geen traumabehandeling nodig zou hebben”*; en: *“Geweld wordt vaak erger. Hoe langer het duurt, hoe hardnekkiger het wordt. Kinderen kunnen degenen zijn die de cirkel van geweld doorbreken als ze het aan iemand durven te vertellen. Als kinderen erkennen dat ze te maken hebben gehad met kindermishandeling, dan is de kans groter dat ze later in hun leven hulp zoeken of naar een therapeut gaan. Dit verkleint de kans op intergenerationele overdracht van kindermishandeling”*.

Kanttekeningen voorlichtingsprogramma’s

Jongeren gaven aan dat de confrontatie of het besef dat kan voortvloeien uit schoolvoorlichting de situatie op korte termijn voor het kind kan verergeren. Zo kan voorlichting ervoor zorgen dat kinderen zich eenzaam gaan voelen, een buitenstaander worden of zich vervreemd voelen van hun klasgenoten of ouders. Vervreemding van klasgenoten kan daarbij zorgen voor een toename van pestgedrag. Daarnaast kan de confrontatie met mishandeling leiden tot verwarring en mogelijke her-traumatisering. Een jongere zei daarover: *“Mijn situatie thuis was onveilig, maar ik zat in een overlevingsmodus dus het drong niet echt tot me door. Voorlichting op school zou mij een spiegel hebben voorgehouden waardoor ik zag hoe erg het eigenlijk was en het had mij uit die overlevingsmodus gehaald, waardoor ik me alleen maar slechter zou hebben gevoeld”*. Daarom is het volgens de jongeren belangrijk dat na afloop van het voorlichtingsprogramma zorg of ondersteuning geboden wordt door de school of leraren, zodat kinderen na de voorlichting ergens terecht kunnen met hun verhaal.

Een andere keerzijde van schoolvoorlichting is dat dit mogelijk teveel verantwoordelijkheid legt bij het kind, terwijl ouders of andere daders verantwoordelijk zijn voor de mishandeling of verwaarlozing. Een jongere zei hierover: *“Alleen kinderen voorlichten is niet genoeg, want kinderen kunnen het geweld of het misbruik niet in hun eentje stoppen. Daar heb je de ouders en andere volwassenen voor nodig. We moeten ons dus niet alleen op het kind richten, maar op de hele sociale omgeving van het kind”*. Een aantal jongeren denken dan ook niet dat door voorlichtingsprogramma's kindermishandeling voorkomen kan worden. Daarvoor zou de nadruk meer moeten liggen op het vroegtijdig signaleren door bijvoorbeeld leraren of andere professionals die zich in de nabijheid van het kind bevinden.

Belangrijke componenten van voorlichtingsprogramma's

Om te onderzoeken welke programmacomponenten van voorlichtingsprogramma's als essentieel worden gezien door de jongeren, werd hen een lijst van 12 componenten voorgelegd. Tabel 1 bevat een overzicht van de resultaten van dit onderdeel. Hierin wordt weergegeven hoe vaak de componenten werden genoemd en waarom jongeren deze belangrijk vonden (geïllustreerd met citaten uit de interviews). De componenten die het vaakst werden genoemd, worden hieronder toegelicht.

Alle jongeren vonden het belangrijk dat kinderen leren van schoolvoorlichting dat het kind zelf nooit de schuldige is in situaties van misbruik of mishandeling, omdat mishandelde kinderen geven zichzelf vaak de schuld van hun situatie. Dit is nodig om kinderen te laten praten en om aanhoudend misbruik of mishandeling te stoppen. Zo zei een jongere: *“Het heeft lang geduurd voordat ik besepte dat het niet mijn schuld was. Ik denk dat mijn situatie eerder had kunnen stoppen als ik dat eerder had geweten”*. Daarnaast zou dit de lange termijn kunnen zorgen voor minder negatieve effecten van kindermishandeling, waaronder depressies en andere psychische problemen: *“Ik heb nog steeds last van mijn verleden omdat niemand me ooit heeft verteld dat het niet mijn schuld was. Ik geloof echt dat als ik dat niet zo had gevoeld, ik nu minder problemen zou hebben gehad”*. Een andere jongere vond dit component de kern van schoolvoorlichting over kindermishandeling en gaf aan dat als mishandelde kinderen dit niet leren, de rest ook niet binnenkomt bij kinderen.

Tabel 1

Overzicht van Resultaten voor Programmacomponenten

Componenten	n	Argumentatie belangrijke componenten	Uitspraken over componenten
(1) Bevorderen van kennis over kindermishandeling	6	<ul style="list-style-type: none"> • Leren over verschillende vormen om stereotypen tegen te gaan • Belangrijk voor de herkenning in eigen situatie • Belangrijk om te weten wat ok en niet ok is 	<p><i>“Er zijn zo veel verschillende vormen, het is niet alleen slaan of schoppen. Belangrijk dat kinderen zich daar bewust van worden.”</i></p> <p><i>“Leren wat kindermishandeling is geeft ook een soort van aanwijzing, zo van als dit gebeurt bij jou thuis dan is het niet oké.”</i></p>
(2) Leren over veilige en onveilige geheimen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Voor de veiligheid van het kind belangrijk dat zij weten wat te moeten delen • Geheimen zorgen voor langdurige negatieve effecten • Belangrijk voor vertrouwenspersonen of leraren 	<p><i>“Als een kind gaat praten en zegt: ‘Dat is een geheim.’ Moet de leraar of vertrouwenspersoon altijd zeggen ‘Het kan nooit een geheim blijven.’ Want uiteindelijk moet je gaan praten met hulpverlening.”</i></p> <p><i>“Dat was voor mij heel belangrijk geweest. Hoe langer je het geheim houdt hoe langer je helingsproces duurt.”</i></p>
(3) Leren over de rechten van kinderen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Programma starten met kinderrechten zodat mishandelde kind zich niet gelijk ‘anders’ voelt • Kinderen moeten rechten kennen om te weten wanneer die rechten geschonden worden 	<p><i>“Heel veel kinderen weten niet wat hun rechten zijn. Zo kunnen zij herkennen welke rechten overtreden worden door hun ouders”</i></p> <p><i>“Dat iedereen gelijke rechten heeft en dat ieder kind daar recht op heeft, zonder uitzondering. Als je het meteen over mishandeling hebt en je wordt thuis mishandeld, dan voel je je meteen een uitzondering. Dan spring je er gelijk uit en dat is ook niet wat je wil.”</i></p>
(4) Kinderen leren dat mishandeling nooit de schuld is van het kind	13	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen geven zichzelf vaak de schuld van mishandeling • Ouders en omgeving geven kinderen vaak de schuld • Schuldgevoelens leiden tot langdurige negatieve effecten voor mentale gezondheid • Schuldgevoelens zorgen ervoor dat kinderen niet praten • Als je dit niet leert, komt de rest ook niet binnen 	<p><i>“Door de ouders of ouders wordt zo vaak tegen een kind gezegd: ‘Jij bent de schuldige, jij bent slecht, jij veroorzaakt dit allemaal’. Dat ga je dan op een gegeven moment ook echt zo voelen. Dus het belangrijk dat kinderen van het begin af aan weten dat ze niet de schuldige zijn.”</i></p> <p><i>“Als mensen dan horen dat ik mishandeld ben zeggen ze: ‘Oh, dan was je zeker ook niet makkelijk. Waarschijnlijk was je ook een moeilijke puber of was je als kind zeker heel huilerig.”</i></p> <p><i>“Als ze niet iemand in de directe omgeving hebben die hun die bevestiging geeft, dan zijn ze sneller geneigd om in een depressie te raken.”</i></p> <p><i>“Als tijdens voorlichting wordt verteld dat het niet jouw schuld is, dan kan je de rest van de informatie ook veel beter horen en begrijpen.”</i></p> <p><i>“Kinderen geven zichzelf bijna altijd de schuld, waardoor ze ook niet gaan praten en het heel erg intern gaat zitten bij hun.”</i></p>
(5) Leren over eigen lichaam en grenzen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Grenzen stellen is nodig om mishandeling te stoppen • Kinderen moeten al op jonge leeftijd leren dat ze de baas zijn over hun lichaam 	<p><i>“Leren over eigen lichaam en grenzen is natuurlijk ook hartstikke belangrijk om het kind te leren nee te zeggen en grenzen aan te geven. Ja, dat heb je natuurlijk nodig ook om het te laten stoppen.”</i></p>

			<p>“Een kind hoort gewoon te weten vanaf kleins af aan: ‘Dit is mijn lichaam en niemand hoort daar aan te komen zonder dat ik dat wil.’ Heel belangrijk dat daar voorlichting over komt.”</p>
(6) Identificeren van vertrouwenspersonen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Steunfiguren zijn belangrijk omdat kinderen zich na voorlichting kunnen vervreemden van leeftijdsgenoten 	<p>“Als het kind zich compleet bewust wordt van mishandeling, kan hij/zij zich heel erg alleen gaan voelen en afstand voelen tot leeftijdsgenootjes die zich niet herkennen in mishandeling situaties. Er ontstaat een afstand terwijl het kind juist steun nodig heeft. En je kan het er thuis ook niet over hebben en dat zorgt ervoor dat het kind meer vervreemd van zijn ouders, en zich meer gaat irriteren aan hoe alles gaat. Dus het is heel belangrijk dat er juist dan een steunfiguur is en dat kinderen in zicht blijven.”</p>
(7) Vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden	6	<ul style="list-style-type: none"> • Sociale vaardigheden beslaan meerdere componenten (bijv. zelfvertrouwen vergroten) • Belangrijk om te leren emoties te uiten • Mishandelde kinderen leren dit niet thuis • Belangrijk voor klasgenoten: empathie zorgt voor veilige sfeer om emoties te uiten 	<p>“Leren om emoties te uiten was voor mij heel belangrijk geweest. Als kind wist ik totaal niet wat ik met mijn heftige emoties aan moest. Ik kon er nergens mee naar toe, dus dan sluit je je er maar van af.”</p> <p>“Sociale vaardigheden vind ik belangrijk omdat niet elk kind dat vermogen heeft. Zij hebben dat niet meekrijgen vanuit thuis.”</p> <p>“Voor tieners is het makkelijker om lacherig over dingen te doen omdat ze niet goed weten hoe ze zich moeten uiten. Of doordat ze zich niet veilig voelen om emoties te uiten. Om een veilige sfeer te creëren is het belangrijk om die vaardigheden aan te leren.”</p>
(8) Herkennen en vermijden van risicovolle situaties	6	<ul style="list-style-type: none"> • Direct betrekking op kindermishandeling • Belangrijk voor het herkennen van en praten over mishandeling • Belangrijk voor herkennen van <i>grooming</i> (online kinderlokken) 	<p>“Als je niet weet dat je te maken hebt met mishandeling dan kan je er ook niet over gaan praten.”</p> <p>“Ook bijvoorbeeld sexting, is iets van deze tijd en waar veel jongeren mee experimenteren. Dat hoort bij je seksuele ontwikkeling en het hoeft geen taboe te zijn. Maar ze moeten weten dat er ook mensen zijn die daar misbruik van maken en moeten leren daders te herkennen en hoe ze daar afstand van kunnen nemen.”</p>
(9) Leren 'nee' zeggen of voor jezelf opkomen	2	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen moeten leren dat ouders ook fouten maken en ze nee mogen zeggen • Kinderen op jonge leeftijd al leren wat grenzen zijn 	<p>“Ik denk dat dat heel moeilijk is tegenover je eigen ouders, want je bent loyaal. Maar ouders maken ook fouten en kinderen moeten leren van: ‘Als het voor mij fout voelt, dan mag ik ook gewoon nee zeggen’.”</p> <p>“Ik denk dat als je heel jong bent dat je al kan leren wat grenzen zijn. Dus dat niemand aan je lichaam mag zitten, alleen papa, mama en de dokter als het nodig is.”</p>
(10) Leren om weg te gaan of hulp te zoeken	7	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen weten niet wat de mogelijkheden zijn • Na leren dat het niet je schuld is, is eerste stap hulp vragen • Vooral hulp vragen belangrijk, niet weg gaan 	<p>“Kinderen moeten leren dat ze hulp mogen vragen aan leraren, Veilig Thuis, of de Kindertelefoon, en dat als het niet veilig is ze naar buiten moeten gaan, naar familie. Als kinderen in onveilige situaties opgroeien zien ze die mogelijkheden vaak niet.”</p> <p>“Hulp vragen is belangrijk, maar als je thuis onveiligheid meemaakt dan kun je niet zomaar weglopen.”</p>

(11) Vergroten van het zelfvertrouwen van het kind	6	<ul style="list-style-type: none"> • Mishandelde kinderen hebben vaak een negatief zelfbeeld • Ieder kind worstelt met zelfbeeld; dit benoemen maakt dat mishandelde kind zich minder alleen voelt • Dit component is gelinkt aan leren dat kind niet de schuldige is 	<p><i>“Eerst kun je leren dat het niet jouw schuld is, en dan kun je daarna kijken van: ‘Oké. Aan wie kan ik het vertellen? Bij wie voel ik me veilig?’.”</i></p> <p><i>“Kinderen die onveiligheid meemaken hebben een lager zelfbeeld dan leeftijdsgenoten. Ik worstel hier zelf nog steeds mee, ondanks alle therapie.”</i></p> <p><i>“Dat is iets wat iedereen aanspreekt, of je het nou wel of niet meemaakt. Op de middelbare school worstelt iedereen met zijn zelfvertrouwen. Dit gezamenlijk oppakken kan misschien zorgen dat mishandelde kind zich minder eenzaam voelt.”</i></p>
(12) Vaardigheden leren om misbruik te onthullen	2	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillende manieren leren over hoe je over mishandeling kunt praten • Zo kan mishandeling stoppen en wordt kind uit situatie gehaald 	<p><i>“Dit moet gaan over de verschillende manieren waarop je het kan delen. Dat als je niet durft te praten, zijn er ook nog andere manieren om aan te geven dat je je niet veilig voelt. Het moet allemaal drempel verlagend zijn om aan te geven dat je je niet fijn voelt.”</i></p>

Noot. n = het aantal jongeren dat een component beoordeelde als belangrijk.

Zeven jongeren vonden het belangrijk dat in schoolvoorlichting aandacht is voor manieren om hulp te krijgen en te weten waar kinderen naartoe kunnen wanneer ze te maken krijgen met mishandeling (bijv. leraar, familie, Kindertelefoon). Kinderen die in onveiligheid opgroeien weten vaak niet welke mogelijkheden er zijn. Daarnaast is het vinden van hulp en stoppen van onveiligheid een belangrijke stap na het herkennen van mishandeling.

Zes jongeren vonden het opdoen van kennis over kindermishandeling of preventie een van de belangrijkste onderdelen. Zij vonden het belangrijk dat kinderen leren dat kindermishandeling niet alleen maar schoppen en slaan is, of andere fysieke handelingen waardoor kinderen in een ziekenhuis belanden. Leren over de verschillende vormen van kindermishandeling kan helpen om deze stereotypen te doorbreken. Daarnaast werd genoemd dat het hebben van deze kennis belangrijk is zodat alle mishandelde en verwaarloosde kinderen zichzelf kunnen herkennen, ongeacht de vorm van kindermishandeling. In dit licht gaven enkele jongeren aan dat het misschien beter is om de term kind-onveiligheid te gebruiken in plaats van kindermishandeling.

Het vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden van kinderen, zoals empathie tonen voor leeftijdsgenoten, sociale-probleemoplossende vaardigheden versterken of het beter leren uiten van emoties, werd door zes jongeren als een zeer belangrijk onderdeel van voorlichting beschouwd omdat niet alle kinderen dit thuis leren, vooral niet de kinderen die opgroeien in gezinnen waarin onveiligheid is. Daarnaast overlapt dit component volgens de jongeren met andere belangrijke componenten, zoals het versterken van zelfvertrouwen en voor jezelf opkomen, en vonden zij het belangrijk dat kinderen leren hun emoties te uiten omdat ze hier zelf nog steeds veel moeite mee hebben. Niet praten over emoties zou volgens hen kunnen leiden tot langdurige negatieve gevolgen. Ten slotte zou dit component kunnen zorgen voor meer empathie bij klasgenoten, waardoor mishandelde kinderen zich veiliger voelen om hun emoties te uiten.

Het herkennen en/of vermijden van risicovolle situaties, zoals misbruiksituaties, werd door zes jongeren als een belangrijk component van voorlichting gezien, onder andere omdat het direct van toepassing is op kindermishandeling, terwijl andere componenten breder toepasbaar zijn (bijv. sociaal-emotionele vaardigheden versterken of voor jezelf opkomen). De jongeren gaven daarnaast aan dat dit onderdeel vooral van belang is bij het herkennen van mishandeling, zodat kinderen er vervolgens over gaan praten.

Ten slotte vonden zes jongeren dat het vergroten van het zelfvertrouwen van kinderen een belangrijk onderdeel van schoolvoorlichting zou moeten zijn. Kinderen die te maken krijgen met mishandeling of verwaarlozing hebben vaak een laag zelfbeeld volgens de

jongeren. Daarnaast is dit component voor alle kinderen of jongeren belangrijk, omdat zij allen worstelen met hun zelfvertrouwen. Het vergroten van zelfvertrouwen tijdens de les kan er daarom toe leiden dat mishandelde kinderen zich minder eenzaam of anders voelen.

Minder belangrijke componenten

We vroegen de jongeren ook of er componenten waren die ze minder belangrijk vonden. De meesten gaven aan het belangrijk te vinden dat alle componenten terugkwamen in voorlichtingsprogramma's. Een aantal jongeren noemden het leren over de rechten van kinderen als minder belangrijk onderdeel. Zo zei een jongere: *“De rechten van het kind vind ik wel belangrijk, maar ik denk dat dat op latere leeftijd terug moet komen omdat jonge kinderen dat misschien niet begrijpen”*. Daarnaast werden het aanleren van sociaal-emotionele vaardigheden en het versterken van het zelfvertrouwen genoemd als minder belangrijke onderdelen, omdat de jongeren deze minder direct van toepassing vinden op kindermishandeling, en omdat ze denken dat dit al een onderwerp is in het reguliere schoolcurriculum. Ook werd het leren herkennen van risicovolle situaties als minder belangrijk gezien door een aantal jongeren, omdat het ertoe kan leiden dat kinderen overgevoelig worden voor onveiligheid. Tot slot wezen jongeren op de mogelijke negatieve effecten van het leren ‘nee’ zeggen of voor je zelf op te komen: *“Ik heb een beetje moeite met weerbaarder worden. Dat zou met pesten misschien wel werken, maar met kindermishandeling is sprake van een machtsverhouding. Dus dan kan je stampij maken als kind, maar ik denk niet dat dat helpt”*; en: *“Als die kinderen horen van ‘kom voor je zelf op’ of ‘spreek je ouders aan’ dan krijgen ze alleen maar meer klappen thuis en heb je het tegengestelde effect”*.

Overige programmakenmerken

Volgens de jongeren is ook belangrijk dat bepaalde concepten of vaardigheden in de lessen worden aangeleerd op een creatieve of speelse manier (bijv. tekenen, zingen, films). Daarnaast werd genoemd dat het goed is om de klas in kleine groepen te verdelen om te oefenen met bepaalde onderdelen of met kinderen in gesprek te gaan. Ook noemden vier jongeren ‘Over de streep’ als een nuttige oefening. Hierbij wordt aan kinderen gevraagd aan één kant van een kamer te gaan staan en over een lijn te stappen wanneer een bepaalde uitspraak op hen van toepassing is. Een jongere zei hierover: *“Dan weet je dat je niet de enige bent”*.

Daarnaast werden verschillende voorwaarden genoemd voor het implementeren van voorlichtingsprogramma's op scholen. Het belangrijkste was volgens de jongeren om te zorgen dat er iemand is met wie een kind kan praten na de voorlichting: *“Het moet voor*

kinderen duidelijk zijn bij wie ze terecht kunnen als ze zich in situaties herkennen tijdens de voorlichting”. Een andere belangrijke voorwaarde was dat leraren voorlichting krijgen over het signaleren van en handelen bij kindermishandeling en dat ze voorbereid zijn op onthullingen. Verder zou sprake moeten zijn van een veilige sfeer in de klas en zouden scholen aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen, zoals de aanwezigheid en het gebruik van de meldcode.

Tot slot gaven de jongeren hun mening over de programmaleiders, op welke leeftijd voorlichting kan starten, de noodzaak van ouderbetrokkenheid en de intensiteit van de lessen. De lessen kunnen volgens een aantal jongeren het beste worden geleid door leraren, omdat zij dicht bij de kinderen staan, signalen kunnen herkennen en voor- en nazorg kunnen bieden. Ook werden ervaringsdeskundigen zoals zichzelf genoemd als voorlichters, omdat ze uit eigen ervaring spreken en weten hoe ze met kinderen moeten praten. De meeste jongeren waren het erover eens dat voorlichting over kindermishandeling al op zeer jonge leeftijd (zo vroeg mogelijk) kan beginnen. Dit kan op een simpele en laagdrempelige manier, passend bij de leeftijd, bijvoorbeeld met het gebruik van poppen of korte verhaaltjes. Daarnaast gaven de meeste jongeren aan dat de ouders ten minste op de hoogte moeten worden gebracht over de voorlichting, maar over een actieve ouderbijdrage waren de meningen verdeeld. Wat betreft de intensiteit vonden jongeren dat een voorlichtingsprogramma in ieder geval zou moeten bestaan uit meer dan één les en ieder jaar herhaald moet worden om effectief te zijn.

Discussie

In deze studie onderzochten we de perspectieven van jongeren met een verleden van mishandeling of verwaarlozing op voorlichting over kindermishandeling op school. Deze jongeren werd gevraagd wat zij vonden van voorlichtingsprogramma's over kindermishandeling op scholen, hoe deze eruit zouden moeten zien en welke programmaonderdelen hierin belangrijk zijn.

Alle jongeren vonden het erg belangrijk dat kinderen op school voorlichting krijgen over kindermishandeling en denken dat het hen enorm had kunnen helpen om mishandeling of verwaarlozing eerder te herkennen in hun situatie. Echter, slechts één jongere had ooit een gastles over kindermishandeling gehad op school. Ook uit eerder onderzoek blijkt dat op school weinig aandacht is voor kindermishandeling (Gubbels et al. 2021a; NJR, 2013). Gubbels en collega's (2021a) vonden in hun onderzoek dat, ondanks dat verschillende voorlichtingsprogramma's beschikbaar zijn in Nederland, slechts één van de 85 benaderde scholen structureel zo'n programma inzet. Dit zou volgens de schooldirecteuren, die werden geïnterviewd in dat onderzoek, deels te wijten zijn aan het feit dat voorlichting over

kindermishandeling vaak geen deel uitmaakt van het standaard curriculum van scholen omdat het een gevoelig onderwerp is en van scholen verwacht wordt dat zij meer onderwerpen behandelen (zoals gezond eten, alcohol, drugs; Gubbels et al., 2021a).

De jonge ervaringsdeskundigen die deelnamen aan dit onderzoek zien een groot aandeel van voorlichtingsprogramma's in het vergroten van het bewustzijn van kinderen, eerder herkennen van kindermishandeling, versterken van hulpbronnen, verminderen van schuldgevoelens en aanzetten tot praten over misbruik. Dit komt overeen met de algemene doelstellingen van voorlichtingsprogramma's, namelijk: het voorkomen van kindermishandeling door kinderen kennis en beschermende vaardigheden aan te leren die het risico op mishandeling verminderen; en het stoppen van mishandeling door onthullingen of het zoeken van hulp aan te moedigen (Blakey & Thigpen, 2015; Koe & Cosden, 2001). Bovendien laten overzichtsstudies zien dat voorlichtingsprogramma's ook daadwerkelijk zorgen voor meer kennis, zelfbeschermingsvaardigheden en onthullingen bij kinderen die deelnamen aan deze programma's in vergelijking met kinderen uit een controlegroep aan wie deze programma's niet worden aangeboden (Davis & Gidycz, 2000; Gubbels et al., 2021b; Rispen et al., 1997; Walsh et al., 2018).

De belangrijkste programmacomponenten die uit de interviews naar voren kwamen, waren (1) kinderen leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind, (2) leren om weg te gaan uit de onveilige situatie of hulp te zoeken, (3) het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden, (4) vergroten van kennis over mishandeling of preventie, (5) het leren herkennen van risicovolle situaties, en (6) het versterken van het zelfvertrouwen van kinderen. Gubbels en collega's (2021b) onderzochten in hun recente meta-analyse de bijdrage van specifieke programmacomponenten aan de effectiviteit van voorlichtingsprogramma's. Zij vonden dat als kinderen tijdens de lessen sociaal-emotionele vaardigheden aanleren en leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind, programma's meer effect hadden. Daarom wordt aanbevolen om deze onderdelen in huidige en toekomstige voorlichtingsprogramma's op te nemen.

In deze meta-analyse werden tevens grotere effecten gevonden als tijdens voorlichtingsprogramma's spellen of poppen werden gebruikt om informatie over te dragen aan kinderen. Deze laagdrempelige technieken werden ook door de jongeren als manier genoemd om kinderen zo vroeg mogelijk voor te lichten over onveiligheid. In lijn met onze bevindingen laat eerder onderzoek zien dat jonge kinderen meer baat hebben bij voorlichtingsprogramma's die al op jonge leeftijd beginnen (Davis & Gidycz, 2000; Gubbels

et al., 2021b; Rispens et al., 1997). Dit onderstreept het preventieve karakter van voorlichting.

Een belangrijke voorwaarde voor het geven van voorlichting was volgens de jongeren het bieden van voldoende nazorg, door bijvoorbeeld te zorgen dat kinderen weten bij wie ze met hun verhaal terecht kunnen na de voorlichting. De confrontatie tijdens de lessen en de realisatie dat zij mogelijk te maken hebben met mishandeling of verwaarlozing, zou volgens de jongeren ervoor kunnen zorgen dat kinderen opnieuw getraumatiseerd worden. Het belang van voldoende nazorg en steun vanuit school kwam ook naar voren in eerder onderzoek waarin de ervaringen van volwassenen die in hun jeugd te maken hadden met kindermishandeling werden onderzocht (Frederick & Goddard, 2010; Schönbucher et al., 2014). Sociale steun tijdens of na de periode van kindermishandeling kan als een buffer werken voor het ontwikkelen van psychische klachten of trauma's en zorgt voor betere copingstrategieën (Marivate & Madu, 2007; Yancey & Hansen, 2010).

Beperkingen

Deze studie kent een aantal beperkingen. Ten eerste werd voor dit onderzoek een relatief kleine steekproef van 13 jongeren geïnterviewd, wat de generaliseerbaarheid en ecologische validiteit van de onderzoeksresultaten beperkt. Echter, een steekproef van minimaal 12 participanten wordt gezien als voldoende om verzadiging van de data te bereiken (Clarke & Braun, 2013; Fugard & Potts, 2015; Guest et al., 2006). Ten tweede is mogelijk sprake van een selectiebias. De jongeren uit dit onderzoek namen vrijwillig deel aan de interviews en waren aangesloten bij organisaties die zich bezighouden met (slachtofferschap van) kindermishandeling. In dit kader delen zij regelmatig hun ervaringen met beleidsmakers, politici en onderzoekers, wat hen mogelijk meer motiveert om hun mening te delen over voorlichtingsprogramma's dan de gemiddelde jongere met een verleden van kindermishandeling. Ten slotte zijn de resultaten verkregen in de huidige Nederlandse steekproef mogelijk niet generaliseerbaar naar steekproeven uit andere landen, onder andere door culturele verschillen en verschillen in wetgeving.

Conclusies en aanbevelingen

De resultaten van deze kwalitatieve studie tonen duidelijk aan dat mishandelde jongeren schoolvoorlichting over kindermishandeling heel belangrijk vinden. Deze vorm van voorlichting kan volgens de jongeren ervoor zorgen dat het bewustzijn van kinderen toeneemt en dat kinderen mishandeling sneller herkennen. Daarnaast kan voorlichting ertoe bijdragen dat kinderen eerder over mishandeling gaan praten en weten waar of bij wie ze hulp kunnen vinden. Op basis van de resultaten zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd voor de

verdere ontwikkeling en implementatie van voorlichtingsprogramma's: (1) voorlichting over kindermishandeling zou een vast onderdeel moeten worden van het curriculum van basis- en middelbare scholen in Nederland. Dit kan worden bevorderd door wetgeving of beleid te ontwikkelen op het gebied van schoolvoorlichting over kindermishandeling. Hoewel Nederlandse scholen verplicht zijn om de fysieke en sociale veiligheid van alle leerlingen en leraren te waarborgen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2015), ontbreekt wetgeving of beleid omtrent schoolvoorlichting over onveiligheid; (2) tijdens voorlichtingsprogramma's moeten specifieke componenten terugkomen, waaronder het aanleren van sociaal-emotionele vaardigheden (bijv. emoties uiten) en kinderen bijbrengen dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind zelf; (3) het is aan te bevelen om in de voorlichtingslessen poppen en spellen te gebruiken. Hierbij dient echter wel rekeningen gehouden te worden met leeftijd van de doelgroep; (4) voorlichting over kindermishandeling op school kan al op jonge leeftijd beginnen; en (5) nazorg, of de beschikbaarheid van een vertrouwenspersoon op school, is een belangrijke voorwaarde voor het implementeren van voorlichtingsprogramma's.

Het is aanbevolen dat toekomstig onderzoek zich richt op (1) het bestuderen van de effecten van voorlichtingsprogramma's die gericht zijn op het voorkomen van alle vormen van kindermishandeling (waaronder fysieke mishandeling, emotionele mishandeling, en verwaarlozing). Immers, onderzoek naar het effect van voorlichtingsprogramma's is vaak uitsluitend gericht op programma's ter preventie van seksueel misbruik (Blakey & Thigpen, 2015; Gubbels et al., 2021b). De jongeren in dit onderzoek vonden het echter erg belangrijk om kinderen te leren over alle vormen van kindermishandeling, zodat alle (mishandelde) kinderen zich zouden kunnen herkennen. Daarnaast is er een gebrek aan effectonderzoek naar specifiek Nederlandse voorlichtingsprogramma's. Om het gebruik van deze programma's op scholen aan te moedigen, zou toekomstig onderzoek (2) de effectiviteit van Nederlandse voorlichtingsprogramma's (bijv. Iespakketten van Team-Kim en Schildje) kunnen onderzoeken in een randomized controlled trial of een quasi-experimenteel onderzoeksdesign met in elk geval met een experimentele- en aparte controlegroep.

Verklaring data en syntax

Analyse codes en output kunnen niet worden gedeeld omdat de participanten hier geen toestemming voor hebben gegeven en dit in strijd is met de privacy van de participanten. Data zijn opvraagbaar bij de auteurs als vermoed wordt dat deze data bruikbaar zijn voor eigen onderzoek. Als er interesse is voor het hergebruiken van de data zal toestemming moeten worden verkregen van de participanten en gebruiksvoorwaarden worden opgesteld door de juridische afdeling van de UvA.

Dankbetuigingen

We bedanken de ervaringsdeskundigen van het Jongerentaskforce van Augeo en Team-Kim voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Financiering

Dit onderzoek is gefinancierd door ZonMw, projectnummer 741100002.

Auteur bijdragen

Conceptualisatie, C.E.v.d.P. en JG; methodologie, C.E.v.d.P. en JG; validatie, J.G., C.E.v.d.P. en MA; formele analyse, J.G.; onderzoek, JG; middelen, C.E.v.d.P.; schrijven – eerste versie, J.G.; schrijven – herzien en bewerken, C.E.v.d.P., P.P., M.A. en J.G.; supervisie, C.E.v.d.P., P.P. en MA; projectadministratie, C.E.v.d.P.; acquisitie financiering, C.E.v.d.P. Alle auteurs hebben ingestemd met de inhoud van het manuscript.

Referenties

- Alink, L. R. A., Cicchetti, D., Kim, J., & Rogosch, F. A. (2012). Longitudinal association among child maltreatment, social functioning, and cortisol regulation. *Developmental Psychology*, 48(1), 224–236. <https://doi.org/10.1037/a0024892>
- Alink, L. R. A., Prevo, M. J. L., Berkel, S. R. van, Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2018). *NPM 2017: Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen*.
https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/2241/2668G_volledige_tekst_tcm28-373868.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Augeo. 2018. *Praten over wat je thuis meemaakt*.
<https://www.augeo.nl/-/media/Files/181119-Praten-over-wat-je-thuis-meemaakt.ashx>
- Blakey, J. M., & Thigpen, J. W. (2015). Play it safe!@: a school-based childhood physical and sexual abuse prevention program. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7(1).
<https://scholar.utc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=jafh>
- Boeije, H. (2009). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Boom Lemma Uitgevers.
- Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2005). Child maltreatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 409–438. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029>
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Davis, M. K., & Gidycz, C. A. (2000) Child sexual abuse prevention programs: A meta-analysis. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(2), 257-265.
https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2902_11
- Frederick, J., & Goddard, C. (2010). ‘School was just a nightmare’: Childhood abuse and neglect and school experiences. *Child & Family Social Work*, 15(1), 22–30.
<http://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00634.x>
- Fugard, A., & Potts, H. W. W. (2015). Supporting thinking on sample sizes for thematic analyses: A quantitative tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(6), 669–684. <https://doi.org/10.1080/13645579.2015.1005453>
- Het Klokhuis. (2013). *Klokhuis over Kindermishandeling*.
<https://kindermishandeling.hetklokhuis.nl/voor-scholen/waarom-dit-project/>
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373(9657), 68–81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7)

- Gubbels, J., Put, C. E. van der, & Assink, M. (2021a). *Schoolprogramma's voor de preventie van kindermishandeling: Resultaten van meta-analytisch, exploratief, en kwalitatief onderzoek*. https://pure.uva.nl/ws/files/63944724/Rapport_voorlichting_scholen.pdf
- Gubbels, J., Put, C. E. van der, Stams, G. J. J. M., & Assink, M. (2021b). Effective components of school-based prevention programs for child abuse: A meta-analytic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 24, 553–578. <https://doi.org/10.1007%2Fs10567-021-00353-5>
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59–82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Hoefnagels, C., Onrust, S., Rooijen, M. van, Jonkman, H., Spanje-Hennes, A. van, & Breeman, L. D. (2021). Changing the classroom climate to lower the threshold for child abuse and neglect self-disclosure: A non-randomized cluster controlled trial. *Children and Youth Services Review*, 130. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2021.106196>
- Jonson-Reid, M., Kohl, P. L., & Drake, B. (2012). Child and adult outcomes of chronic child maltreatment. *Pediatrics*, 129(5), 839–845. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2529>
- Ko, S. F., & Cosden, M. A. (2001). Do elementary school-based child abuse prevention programs work? A high school follow-up. *Psychology in the Schools*, 38(1), 57-66. [https://doi.org/10.1002/1520-6807\(200101\)38:1<57::AID-PITS6>3.0.CO;2-W](https://doi.org/10.1002/1520-6807(200101)38:1<57::AID-PITS6>3.0.CO;2-W)
- MacIntyre, D., & Carr, A. (2000). Prevention of child sexual abuse: Implications of programme evaluation research. *Child Abuse Review*, 9(3), 183–199. [https://doi.org/10.1002/1099-0852\(200005/06\)9:3<183::AID-CAR595>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1099-0852(200005/06)9:3<183::AID-CAR595>3.0.CO;2-I)
- Marivate, P., & Madu, S. N. (2007). Levels of social support and coping strategies in adult survivors of child sexual abuse. *Journal of Psychology in Africa*, 17(1-2), 133–136. <https://doi.org/10.1080/14330237.2007.10820158>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2015). *Zorgplicht sociale veiligheid leerlingen op school*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2016/07/18/zorgplicht-sociale-veiligheid-leerlingen-op-school>
- NJR. 2013. *Jongeren over Kindermishandeling: Onderzoeksverslag NJR Panel* [Young people about child abuse: NJR panel research report]. https://static1.squarespace.com/static/533d1930e4b09659516b85de/t/542d1853e4b08f9cfbc466c1/1412241491464/jongeren+over+kindermishandeling+lowres_def.pdf

- Pieper, I., & Haan, N. de. (2017). *Adviezen van jongeren en ouders voor het voorkómen van kindermishandeling* [Advice from young people and parents for the prevention of child abuse]. https://st-alexander.nl/wp-content/uploads/2020/10/314_Adviezen-van-jongeren-ouders-voor-het-voorkomen-van-kindermishandeling_UvA_20160022.pdf
- Polak, L., & Green, J. (2016). Using joint interviews to add analytic value. *Qualitative health research*, 26(12), 1638–1648. <https://doi.org/10.1177/1049732315580103>
- Rispens, J., Aleman, A., & Goudena, P. P. (1997). Prevention of child sexual abuse victimization: A meta-analysis of school programs. *Child Abuse & Neglect*, 21(10), 975–987. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(97\)00058-6](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(97)00058-6)
- Schönbucher, V., Maier, T., Mohler-Kuo, M., Schnyder, U., & Landolt, M. A. (2014). Adolescent perspectives on social support received in the aftermath of sexual abuse: A qualitative study. *Archives of Sexual Behavior*, 43, 571–586. <http://doi.org/10.1007/s10508-013-0230-x>
- Thielen, F. W., Ten Have, M., De Graaf, R., Cuijpers, P., Beekman, A., Evers, S., & Smit, F. (2016). Long-term economic consequences of child maltreatment: a population-based study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 25(12), 1297–1305. <https://doi.org/10.1007/s00787-016-0850-5>
- Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., & Shlonsky, A. (2018). School-based education programs for the prevention of child sexual abuse: A cochrane systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 28(1), 33–55. <https://doi.org/10.1177/1049731515619705>
- Yancey, C. T., & Hansen, D. J. (2010). Relationship of personal, familial, and abuse-specific factors with outcome following child sexual abuse. *Aggression & Violent Behavior*, 15(6), 410–421. <http://doi.org/10.1016/j.avb.2010.07.003>

Reactie reviewer 1 - 8-7-2022

Deze kwalitatieve studie ging na hoe jongeren met een voorgeschiedenis van kindermishandeling staan tegenover voorlichting over dit thema op school. Het onderwerp van deze paper is belangrijk omdat onderzoek over schoolvoorlichting over kindermishandeling beperkt is en omdat bestaande programma's hierover kunnen versterkt worden door de stem te horen van ervaringsdeskundigen. Het onderzoek zelf heeft verschillende sterktes, waaronder de relatief grote steekproef voor dit type onderzoek, de goed gestructureerde aanpak van de analyses en de heldere weergave van de resultaten. Alles bij elkaar is dit een paper met een potentieel sterke bijdrage aan de literatuur. Hieronder voorzie ik enkele vragen en commentaren die misschien kunnen helpen om deze bijdrage nog verder te versterken.

Bij de bespreking van het lespakket 'Klokhuis over Kinderhishandeling', waarvan de effectiviteit werd aangetoond in een studie van Hoefnagels et al. (2021), vroeg ik me af waarom het huidige kwalitatief onderzoek dan nog nodig is: indien dat programma reeds goed werkt, waarom dan nog jongeren bevragen over de noodzaak van schoolvoorlichting? Of met andere woorden: zijn er ook bepaalde tekorten aan dit lespakket waaraan het huidige onderzoek kan tegemoet komen? Een bespreking hiervan zou de meerwaarde van het onderzoek nog meer uit de verf laten komen.

In de rapportering van de bevindingen vermelden de auteurs soms expliciet hoeveel deelnemers een thema hebben vermeld en soms niet. Het lijkt me belangrijk om dit systematisch te doen, vooral omdat sommige thema's slechts door weinig deelnemers worden onderschreven. Indien dit lage aantal vermeldingen dan niet wordt gerapporteerd, lijkt het verkeerdelijk alsof deze thema's door alle deelnemers gedragen werden.

Ik had de indruk dat het thema 'vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden' twee keer werd besproken in de Resultaten (zowel op p. 13 als op p. 14). Het is daarbij niet zo helder of dit nu een vaak voorkomend of een eerder zeldzaam thema was.

In de Discussie besteden de auteurs nu bijna uitsluitend aandacht aan de programma-elementen die volgens de deelnemers effectief zijn. Ik vond het interessant dat de deelnemers soms ook contraproductieve elementen bespraken, en deze zouden in de Discussie ook wat explicieter kunnen benoemd worden.

Een algemene bedenking bij dit onderzoek is dat wat mensen denken dat effectief is niet altijd daadwerkelijk ook zo is. Ook al kunnen de deelnemers aan dit onderzoek vinden dat bepaalde elementen van schoolvoorlichting essentieel zijn, toch zou het kunnen dat programma's die daar dan op inzetten de facto effectiever zijn. Vooral in de Discussie van de paper lijkt het me daarom belangrijk om als eerste richting voor toekomstig onderzoek voor te stellen dat de handvaten aangereikt door de deelnemers in dit onderzoek nu eerst worden verwerkt in effectiviteitsstudies. Slechts indien dergelijke studies de meerwaarde van deze elementen aantonen, is het zinvol om die ook in de praktijk te gaan omzetten. De auteurs leken nu erg snel de stap te zetten van de bevindingen in dit kwalitatief onderzoek naar vertaling in de praktijk. Een tussentijdse stap met gedegen effectiviteitsonderzoek lijkt me echter essentieel.

Reactie reviewer 2 - 15-6-2022

- **Onderwerp:** Het onderwerp is potentieel relevant voor het tijdschrift
- **Inhoud:** Het artikel bevat de noodzakelijke theoretische en empirische onderbouwing.
- **Methode:** De methode (steekproef, design, et cetera) en analyses zijn **niet** adequaat om de onderzoeksvragen te beantwoorden
 - Volgende is een essentiële limitatie van de huidige studie: 12 van de 13 geïnterviewde ervaringsdeskundigen hebben zelf nooit voorlichting ontvangen op school over kindermishandeling. Hierdoor kan dit onderzoek dus ook niets zeggen over wat volgens (deze) ervaringsdeskundigen de effecten zijn van voorlichtingsprogramma's, de geïnterviewde personen kunnen hierover enkel hypothetisch spreken (uitgezonderd één participant). Hierdoor kan, mijns inziens, een belangrijk aspect van de onderzoeksvraag niet beantwoord worden op basis van de huidige steekproef.
 - Door 1e auteur zijn acht (van de dertien) interviews afgenomen, maar onduidelijk door wie de rest is afgenomen.
 - Meer informatie over de vragenlijst die is gebruikt voor de interviews is nodig, zoals een meer omvattend overzicht van de thema's die zijn bevestigd (waar nu staat "voorbeelden van interviewvragen zijn.."). Onderaan de beschrijving van de vragenlijst staat "deze lijst is gebaseerd op..." Ik vermoed dat de auteur hiermee de lijst van 12 componenten bedoelt? Graag verduidelijken. En waarop zijn dan de overige componenten van de vragenlijst gebaseerd? Een optie zou zijn om de interviewvragenlijst als appendix op te nemen?
 - Analyses: Waarop zijn de codes in de open codering fase gebaseerd?
 - Ongebruikelijk dat één codeur beslist in het geval van inconsistenties. Hier meer informatie over nodig (waarom deze procedure?) en in discussie eventueel op ingaan.
- **Resultaten:**
 - Eerste paragraaf, "algemene kijk": Ik zie hier twee/drie verschillende thema's, niet zozeer één overkoepelend thema: (1) Belangrijk *omdat* veel kinderen te maken hebben met mishandeling/onveilige thuissituaties; (1) belangrijk *omdat* het een recht van kinderen is, en; (2) *voorwaarde* is dat het serieus en adequaat wordt behandeld. Overigens: Een paragraaf moet altijd

bestaan uit meerdere alinea's, en hierop gebaseerd én gebaseerd op bovenstaande punt over thema's mij lijkt dat deze 'paragraaf' prima kan worden ondergebracht in andere paragrafen.

- Tweede paragraaf, "positieve effecten": Deze is opgesplitst in twee alinea's, terwijl dit inhoudelijk niet nodig is. Al de besproken resultaten gaan immers over positieve effecten. Suggestie om anders te structureren is per **type** positief effect een alinea maken (bijv. "bewustwording bij kinderen"; "taboes doorbreken", "begrip en steun bij leerkracht", etc). Dus niet in één alinea (of zelfs in één zin: zie eerste zin tweede alinea van deze paragraaf) allerlei verschillende effecten noemen, maar per type effect één alinea. Geeft een rijkere en diepgaandere weergave van de diepte-interviews.
- Derde paragraaf "eigen ervaringen": Pas in deze paragraaf wordt duidelijk dat slechts één participant zelf voorlichting heeft gehad over kindermishandeling. Deze paragraaf zou dus ook enkel over de ervaringen van deze ene participant moeten gaan, niet over de 12 participanten die geen eigen ervaring met dit type voorlichting hebben. Hiernaast gaat een behoorlijk deel van deze tekst over hoe jongeren denken dat voorlichting zou kunnen bijdragen aan verminderen mishandeling. Dat past mij thematisch eerder het onderwerp "*positieve effecten van voorlichting*". Verder wordt hier besproken dat de ene deelnemer die wel een dergelijk programma had ontvangen, het niet prettig vond omdat andere leerlingen er lacherig over deden: Dat lijkt me weer te horen bij *voorwaarden* (serieus en adequaat mee omgegaan).
- Paragraaf over de 12 componenten zou ik tevens thematisch integreren met de voorgaande bespreking van thema's. Zie hierboven voor een aantal suggesties hoe dit te doen. Belangrijk is dat de auteurs goed analyseren welke thema's zij terugvinden en deze meer integreren, ongeacht in welke fase van het interview de thema's zijn besproken.
- Ik mis hier een beschrijving van het proces van coderen: Zijn de tussenkopjes de uiteindelijke codes die zijn geselecteerd? Hoe is dit proces van coderingen verlopen? In alinea data-analyse is alleen heel globaal het proces beschreven, maar een meer inhoudelijke beschrijving van het proces van coderen ontbreekt. Hierdoor ook onduidelijk of (en hoe, wanneer) verzadiging van de data is opgetreden.

- De indeling in thema's in de resultatensectie is niet overtuigend. Binnen paragrafen zie ik verschillende thema's terugkomen (zie hieronder), en anderzijds zie ik in verschillende paragrafen dezelfde thema's terugkomen. Hieronder voor een aantal paragrafen een uitwerking van dit punt – echter, het geldt voor de gehele resultatensectie.
- **Discussie** De discussie bevat een samenvatting maar geen conclusie op basis van resultaten. Implicaties voor onderzoek en praktijk worden gegeven, maar zijn niet alle te baseren op de resultaten van *de huidige studie*.
 - Mijn belangrijkste kritiekpunt: Ik ben het niet eens met de conclusie dat voorlichtingsprogramma's voor kindermishandeling belangrijk zijn, op basis van hoe dit onderzoek is uitgevoerd. Hoogstens kan worden geconcludeerd dat de ervaringsdeskundigen het prettig hadden gevonden als zij voorlichting hadden ontvangen, en hoe zij hier mogelijk iets aan hadden gehad (als zij het hadden ontvangen). Immers: slechts één deelnemer heeft voorlichting ontvangen, de overige twaalf deelnemers kunnen enkel hypothetisch spreken over hoe zij deze voorlichting hadden ervaren, en wat dit met hen had gedaan. Ik betwijfel dus ten zeerste of een vraagstelling m.b.t. effectiviteit met deze gegevens beantwoord kan worden.
 - Vervolgonderzoek gaat over hoe effectonderzoeken uitgevoerd moeten worden. Maar dit is geen effectonderzoek. Implicaties kunnen dus niet zo sterk op basis van resultaten *van de huidige studie* worden getrokken.
 - De zes belangrijkste programmacomponenten die in de discussie benoemd worden, volgen niet logisch en eenduidig uit de resultaten.
 - Conclusie, inclusief take-home message, ontbreekt.
- **Opbouw (bij kopiëren naar online iets misgegaan, zie word doc voor correcte lay-out):**
 - **Inleiding:** Structuur inleiding niet 'van breed naar smal' geschreven.
 - **Inleiding:** Onderdelen die onderaan inleiding zouden moeten komen te staan, zoals hoe deze studie bijdraagt aan bestaande kennis en mogelijke implicaties voor de praktijk, worden niet op de juiste plaats genoemd.
 - **Inleiding:** Doordat in de inleiding op verschillende plekken de inleidende en concluderende zinnen van alinea's missen, is de samenhang tussen alinea's niet altijd even duidelijk.

- **Inleiding:** Er wordt één specifiek schoolprogramma beschreven (Klokhuis), waarom is dit? Alinea lijkt nogal los te staan van de rest van het manuscript.
- **Inleiding:** De “twaalf componenten” worden in de inleiding niet beschreven en onduidelijk hoe deze precies zijn verwerkt in interviewvragen. Ik bedoel: Zijn deze gebruikt als een soort inleidingen /thematische bespreking van wat jongeren als effectieve bestanddelen zouden kunnen beschouwen?
- **Methode:** Redelijk duidelijke opbouw.
- **Resultaten:** Zie inhoudelijke opmerkingen bij resultatensectie, hierboven.
- **Discussie:** Ook in discussie is structuur niet helemaal ‘scherp’, van ‘smal naar breed’, en worden hier en daar dezelfde onderwerpen in verschillende alinea’s behandeld en andersom, verschillende onderwerpen binnen één alinea. Ook worden alinea’s onnodig opgesplitst (bijv. pagina 16, alinea beginnend met “in deze meta-analyse” hoort bij voorgaande alinea)
- In **discussie** wordt bij voorwaarden weer niet benoemd dat scholen “serieus en adequaat” met dit onderwerp om moeten gaan, terwijl op verschillende plaatsen in de resultatensectie wordt geïmpliceerd dat dit wel belangrijk is.
- **Schrijfstijl:**
 - De schrijfstijl is onvoldoende toegepast op het beoogde publiek (wetenschappers, professionals): Zo is er behoorlijk wat ‘spreektaal’, ook in de doelstellingen van de studie. Bijvoorbeeld: hoe een interventieprogramma “eruit moet zien” is niet duidelijk wat de onderzoeker hier precies mee bedoelt: ik vermoed dat het hier niet gaat om visuele vormgeving, maar onduidelijk geoperationaliseerd wat de auteurs bedoelen. Vooral omdat ook wordt genoemd “en welke componenten deze zou moeten bevatten”.
 - Het artikel is grotendeels in correct Nederlands geschreven, met correcte grammatica en spelling.
 - Inleiding heeft hier en daar tekstuele verduidelijking. Zo wordt nergens geëxpliciteerd voor wie de schoolprogramma’s specifiek bedoeld zijn: alleen voor kinderen die slachtoffer zijn van mishandeling, of ook voor andere kinderen/klasgenootjes. Zo ja, wat zouden deze kinderen dan precies kunnen doen om preventief in te grijpen bij mishandeling – is dit überhaupt mogelijk?
 - Bij vraagstelling (net boven methode) mist “volgens jongeren” in de vraagstelling: *Maar wat is ‘goede’ voorlichting volgens jongeren? En welke onderdelen moeten hierin volgens jongeren terugkomen?*

- In de resultatensectie wordt ene keer letterlijk geciteerd en andere keer niet. Ik zou bij citaten altijd kiezen voor letterlijk citeren. Hierbij ook een aantal kenmerken van de betreffende participant (zoals leeftijd, sekse) geven die van belang zouden kunnen zijn.

Brief aan auteurs - 10-7-2022

Geachte [gemaskeerd],

Twee redactieleden hebben uw artikel gereviewd en op grond daarvan achten we revisie van uw artikel nodig, wil het artikel in aanmerking kunnen komen voor publicatie in Jeugd in Ontwikkeling.

Beide reviewers doen suggesties ter verbetering van uw manuscript, waarbij opvalt dat een van de reviewers op het verkeerde been gezet lijkt te worden door gebruik van ‘positieve effecten’ in één van de kopjes. Uw artikel kijkt niet naar effecten, maar inventariseert onder ervaringsdeskundigen wat – op basis van hun ervaringen - mogelijk belangrijke onderdelen van voorlichting zouden kunnen zijn.

We adviseren u de beide reviews te bestuderen en het artikel grondig door te nemen op de gebruikte formuleringen over effecten, effectiviteit e.d.

Het helpt de lezer op het juiste spoor te houden, als in de inleiding een duidelijk onderzoeksvraag wordt opgenomen en ook het doel van het onderzoek duidelijker wordt vermeld.

Tot slot vragen we u in aanvulling op de suggesties van de beide reviewers kennis te nemen van de reporting guidelines voor kwalitatief onderzoek, bijvoorbeeld: Standards for reporting qualitative research: a synthesis of recommendations | The EQUATOR Network (equator-network.org) en in te gaan op de vraag waarom er met 13 respondenten werd gesproken: was situatie bereikt en waren daarom verdere respondenten niet nodig?

Zou u herziening willen schrijven en een reactiebrief waarin u ingaat op de punten van de reviewers? Graag benadrukken we dat de reviewers aangaven bij dat ze het onderwerp en onderzoek relevant vinden.

Onder deze mail kan u de reviews lezen. Wilt u een nieuwe versie indienen dan kan dat via jeugdinontwikkeling.nl

Met vriendelijke groeten,

Jochum Veenstra (redactie-secretaris)

Reactiebrief van auteurs bij tweede versie - 1-12-2021

Geachte [gemaskeerd],

Twee redactieleden hebben uw artikel gereviewd en op grond daarvan achten we revisie van uw artikel nodig, wil het artikel in aanmerking kunnen komen voor publicatie in Jeugd in Ontwikkeling.

Beide reviewers doen suggesties ter verbetering van uw manuscript, waarbij opvalt dat een van de reviewers op het verkeerde been gezet lijkt te worden door gebruik van 'positieve effecten' in één van de kopjes. Uw artikel kijkt niet naar effecten, maar inventariseert onder ervaringsdeskundigen wat – op basis van hun ervaringen - mogelijk belangrijke onderdelen van voorlichting zouden kunnen zijn.

We adviseren u de beide reviews te bestuderen en het artikel grondig door te nemen op de gebruikte formuleringen over effecten, effectiviteit e.d.

Het helpt de lezer op het juiste spoor te houden, als in de inleiding een duidelijk onderzoeksvraag wordt opgenomen en ook het doel van het onderzoek duidelijker wordt vermeld.

We danken de reviewers en betrokken redactieleden voor de waardevolle suggesties.

Conform deze suggestie hebben wij nu in de inleiding concrete onderzoeksvragen opgesteld.

Deze luiden als volgt: **“(1) “Wat vinden ervaringsdeskundigen van schoolvoorlichting over kindermishandeling?”**, en **(2) “Welke onderdelen van voorlichtingsprogramma’s vinden ervaringsdeskundigen essentieel?”** (p. 5).

Tot slot vragen we u in aanvulling op de suggesties van de beide reviewers kennis te nemen van de reporting guidelines voor kwalitatief onderzoek, bijvoorbeeld:

Standards for reporting qualitative research: a synthesis of recommendations | The EQUATOR Network (equator-network.org) en in te gaan op de vraag waarom er met 13 respondenten werd gesproken: was situatie bereikt en waren daarom verdere respondenten niet nodig?

Deze studie is inderdaad uitgevoerd conform de ‘Consolidated criteria for reporting qualitative research’ van Tong et al. (2007). De volgende zin is nu aan de Methodesectie

toegevoegd: “**Deze studie maakte gebruik van een kwalitatief onderzoeksdesign met een opzet en rapportage van bevindingen die in lijn zijn met de COREQ-criteria van Tong et al. (2007; Consolidated criteria for reporting qualitative research).**” (p. 5).

Zou u herziening willen schrijven en een reactiebrief waarin u ingaat op de punten van de reviewers? Graag benadrukken we dat de reviewers aangaven bij dat ze het onderwerp en onderzoek relevant vinden.

Onder deze mail kan u de reviews lezen. Wilt u een nieuwe versie indienen dan kan dat via jeugdinhontwikkeling.nl

Met vriendelijke groeten,

Jochum Veenstra (redactie-secretaris)

Tweede versie van manuscript - 17-11-2022

Schoolvoorlichting over Kindermishandeling: Ervaringsdeskundige Jongeren aan het Woord

Samenvatting

Eerder onderzoek laat zien dat jongeren schoolvoorlichting over kindermishandeling als een belangrijk preventiemiddel zien. In dit kwalitatieve onderzoek namen we semigestructureerde interviews af bij 13 jongvolwassenen met een verleden van mishandeling of verwaarlozing om te achterhalen wat zij vinden van schoolvoorlichting over kindermishandeling en welke onderdelen hierin belangrijk zijn. In de interviews werd ook gevraagd naar het belang van 12 veelvoorkomende componenten van voorlichtingsprogramma's, afkomstig uit eerder literatuuronderzoek. Alle jongeren vonden het belangrijk dat kinderen op school voorlichting krijgen over kindermishandeling. Voorlichting kan het bewustzijn van kinderen vergroten, zodat zij mishandeling sneller herkennen, en ervoor zorgen dat kinderen eerder gaan praten en dat zij weten bij wie ze terecht kunnen voor hulp. De jongeren vonden het belangrijk dat kinderen van voorlichtingsprogramma's leren dat mishandeling nooit de schuld is van het kind zelf. Daarnaast vonden zij het leren om weg te gaan uit een onveilige situatie en het zoeken naar hulp, het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden, het vergroten van kennis over mishandeling, het leren herkennen van risicovolle situaties, en het versterken van het zelfvertrouwen van kinderen essentiële componenten van schoolvoorlichting. Volgens de jongeren is een belangrijke voorwaarde voor schoolvoorlichting dat voldoende nazorg beschikbaar is. Op basis van de resultaten worden aanbevelingen gedaan, zowel voor de

verdere ontwikkeling en implementatie van voorlichtingsprogramma's als voor toekomstig onderzoek.

Trefwoorden: schoolvoorlichting, kindermishandeling, preventie, ervaringsdeskundigen, jongvolwassenen, kwalitatief onderzoek

Abstract

Research showed that school-based child abuse prevention programs are considered as one of the most important strategies for preventing child abuse by adolescents and parents. In this qualitative study we conducted semi-structured interviews with 13 young adults that were a victim of child abuse, to examine how they think about school-based child abuse prevention programs and which program elements they perceive as essential. During the interviews the young adults were also asked about the importance of 12 common program components of school-based prevention programs, derived from a previous literature review. The young adults agreed that it is important to educate children about child abuse at school, as school-based prevention programs may increase children's awareness, their ability to recognize abuse, knowledge on where to find help and child abuse disclosure. Teaching children that they are never to blame for child abuse was considered one of the most important components of school-based programs, next to learning children to escape from unsafe situations and to find help, increasing children's social-emotional skills, promoting child abuse related knowledge, recognizing risky situations, and increasing children's self-esteem. The young adults considered providing sufficient aftercare an important condition for implementing school-based programs. We discuss the implications of the current results for the development and implementation of school-based child abuse programs, as well as for future research.

Keywords: school-based programs, child abuse, prevention, child abuse survivors, young adults

Aantal woorden: 4953

Introductie

Kindermishandeling is een omvangrijk probleem met ernstige gevolgen voor zowel individuele slachtoffers als de maatschappij (Cicchetti & Toth, 2005). Slachtoffers van kindermishandeling hebben een verhoogd risico op lichamelijke, gedrags- en psychologische problemen (Alink et al., 2012; Jonson-Reid et al., 2012; Gilbert et al. 2009). Ook brengt kindermishandeling hoge maatschappelijke kosten met zich mee (Thielen et al., 2016). Uit een recente prevalentiestudie blijkt dat in 2017 tussen de 90.000 en 127.000 kinderen in Nederland zijn blootgesteld aan een vorm van kindermishandeling (Alink et al., 2018), wat neerkomt op ongeveer 3 procent van alle kinderen in Nederland. Een effectieve preventie van kindermishandeling is dus essentieel.

Scholen kunnen een belangrijke rol spelen bij de preventie van kindermishandeling, omdat bijna alle kinderen naar school gaan en leraren de kinderen vaak goed kennen. Deze nabijheid stelt leraren in staat om veranderingen in het gedrag en het uiterlijk van kinderen te observeren en mogelijke signalen van kindermishandeling te kunnen herkennen (Gilbert et al., 2009b). Daarnaast is de schoolsetting ideaal voor de implementatie van preventieprogramma's, omdat binnen deze setting de algemene bevolking kan worden bereikt en omdat op een relatief kostenefficiënte manier veel kinderen kunnen worden bereikt (Asawa et al., 2008; Dhooper & Schneider, 1995).

Om kindermishandeling op school bespreekbaar te maken, kunnen schoolprogramma's worden ingezet. Deze zijn vaak gericht op het vergroten van kennis over kindermishandeling of het aanleren van beschermende vaardigheden bij kinderen in de klas (zowel potentiële slachtoffers van kindermishandeling als klasgenootjes), om zo het risico op kindermishandeling te verlagen (Blakey & Thigpen, 2015). Door deze kennis en vaardigheden worden kinderen zich meer bewust van onveiligheid of mishandeling in de eigen situatie of die van een klasgenootje, en worden ze gestimuleerd om potentiële kindermishandeling te onthullen (Ko & Cosden, 2001). De onderwerpen die vaak behandeld worden tijdens schoolprogramma's zijn het herkennen van mishandelingssituaties, het onthullen van mishandeling aan te vertrouwen volwassenen, leren bij wie kinderen terecht kunnen voor hulp en leren dat kinderen nooit zelf de oorzaak zijn van misbruik of mishandeling (MacIntyre & Carr, 2000).

Voorbeelden van Nederlandse voorlichtingsprogramma's over kindermishandeling zijn Team-Kim, Schildje en 'Klokhuis over Kindermishandeling', waarvan alleen de laatste is onderzocht op effectiviteit. 'Klokhuis over Kindermishandeling' is ontwikkeld door het televisieprogramma Het Klokhuis van de NTR, in samenwerking met de Bernard van Leer

Foundation. Het programma bestaat uit een website, een lespakket en vier Klokhuisuitzendingen over de verschillende aspecten van mishandeling, en heeft als doel om de communicatie over kindermishandeling te stimuleren bij kinderen, ouders en leerkrachten. Hoefnagels en collega's (2021) onderzochten de effectiviteit van 'Klokhuis over kindermishandeling' in een vignettenstudie in een groep kinderen van 10 tot 12 jaar. Zij vonden dat kinderen na deelname aan het programma meer communiceren over kindermishandeling en beter in staat zijn om kindermishandeling te herkennen. Maar, er is nog weinig bekend over de optimale vormgeving van dit soort programma's, noch over hoe dit soort programma's aansluiten bij kinderen die mishandeld of verwaarloosd worden. Het doel van dit onderzoek was dan ook om jongeren met een verleden van mishandeling of verwaarlozing hierover te bevragen.

Er zijn verschillende internationale overzichtsstudies beschikbaar waarin de effectiviteit van deze schoolprogramma's werd onderzocht. Hieruit blijkt dat kinderen die deelnamen aan schoolvoorlichting meer kennis hadden over (de preventie van) kindermishandeling, betere zelfbeschermingsvaardigheden hadden en vaker praatten over hun slachtofferschap dan kinderen die niet deelnamen aan een voorlichtingsprogramma (zie bijv. Davis & Gidycz, 2000; Walsh et al., 2018). Daarnaast onderzochten [gemaskeerd] (2021b) welke specifieke programmacomponenten en technieken van schoolprogramma's samenhangen met effectiviteit. Hun resultaten laten zien dat schoolvoorlichting grotere effecten hebben op de kennis van kinderen als aandacht besteed wordt aan het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden (zoals het verbeteren van empathie ten aanzien van leeftijdsgenoten of het leren uiten van emoties) en als kinderen leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind zelf ([gemaskeerd] 2021b).

Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren de school als een belangrijke plek zien om geïnformeerd te worden over kindermishandeling, hun rechten, en mogelijke hulpbronnen (Augeo 2018; NJR, 2013). Zij denken dat praten over kindermishandeling kan helpen en dat kinderen door voorlichting kunnen leren mishandeling te herkennen en wat zij zelf kunnen doen om mishandeling te voorkomen of te stoppen. Bovendien wordt schoolvoorlichting over kindermishandeling als een belangrijk preventiemiddel gezien door kinderen, ouders en leraren ([gemaskeerd] 2021a; Pieper & De Haan, 2017). Het is daarom van belang om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop schoolvoorlichting over kindermishandeling het best vormgegeven kan worden. Omdat onderzoek hiernaar vooral gebaseerd is op wetenschappelijke kennis en de visie van professionals, was het doel van deze kwalitatieve

studie te onderzoeken wat jongeren met een verleden van mishandeling zelf vinden van schoolvoorlichting over kindermishandeling en de componenten die daarin essentieel zijn in.

Twee onderzoeksvragen stonden centraal: (1) “Wat vinden ervaringsdeskundigen van schoolvoorlichting over kindermishandeling?”, en (2) “Welke onderdelen van voorlichtingsprogramma’s vinden ervaringsdeskundigen essentieel?”. Om de laatste onderzoeksvraag te beantwoorden kregen de jongeren tijdens interviews een lijst van 12 programmaonderdelen voorgelegd. Deze onderdelen, beschreven in de review van [gemaskeerd] (2021b), zijn: (1) het bevorderen van kennis over kindermishandeling; (2) leren over veilige en onveilige geheimen; (3) leren over rechten van het kind; (4) leren dat mishandeling nooit de schuld is van het kind; (5) leren over lichaam en grenzen; (6) het aanwijzen van vertrouwenspersonen; (7) versterken van sociaal-emotionele vaardigheden; (8) herkennen van risicovolle situaties; (9); leren voor jezelf opkomen en ‘nee’ zeggen; (10) leren weg te gaan of hulp te zoeken; (11) vergroten van zelfvertrouwen; en (12) leren over mishandeling te praten.

Methode

Deze studie maakte gebruik van een kwalitatief onderzoeksdesign met een opzet en rapportage van bevindingen die in lijn zijn met de COREQ-criteria van Tong et al. (2007; Consolidated criteria for reporting qualitative research).

Deelnemers

Semigestructureerde interviews werden gehouden met 13 jongvolwassenen in de leeftijd van 19 tot 36 jaar ($M = 24,46$ jaar; $SD = 5,75$). De deelnemers hadden allemaal een verleden van kindermishandeling of verwaarlozing en waren aangesloten bij het Jongerentaskforce van Augeo of Team-Kim. Deze organisaties bestaan uit ervaringsdeskundigen die professionals, beleidsmakers en politici adviseren en ondersteunen in de aanpak van kindermishandeling en het perspectief van jongeren laten horen.

Procedure

Om ervaringsdeskundigen te werven werden de hierboven beschreven organisaties aangeschreven en geïnformeerd over de doelstelling en procedure van het onderzoek. De jongeren die wilden deelnemen ($N = 13$) ontvingen gedetailleerde informatie over het onderzoek en ondertekenden een online informed-consent-formulier waarmee zij toestemming gaven voor onderzoeksdeelname en het gebruik van de verkregen gegevens voor dit onderzoek.

De interviews werden zoveel mogelijk met twee deelnemers tegelijk afgenomen. *Joint interviews* bieden de mogelijkheid voor deelnemers om elkaar aan te vullen en voor de

interviewer om consensus en conflicten tussen de deelnemers te onderzoeken (Polak & Green, 2016). Vanwege planningsproblemen moesten drie deelnemers individueel worden geïnterviewd. **In totaal zijn acht interviews afgenomen door de eerste auteur van dit artikel.** De interviews vonden plaats in maart 2021 en duurden ongeveer 45 minuten. Na de interviews ontvingen de deelnemers een voucher van €50,- als dank voor hun deelname. De procedure van dit onderzoek is goedgekeurd door de ethische commissie van de Faculteit Maatschappij & Gedrag van de Universiteit van Amsterdam (projectnummer 2021-CDE-13000).

Instrumenten

In de semigestructureerde interviews werd een vragenlijst gebruikt. **Hierin werden onder andere vragen gesteld over het doel van voorlichting, over de wijze waarop voorlichting bijdraagt aan meer kennis en vaardigheden, over het voorkomen van kindermishandeling en tot slot over eventueel negatieve gevolgen van voorlichting. De interviewvragenlijst is opgenomen in Bijlage 1.** Hierbij gaat het om voorlichting op zowel basis- als middelbare scholen. Daarnaast kregen de deelnemers een overzicht van 12 specifieke programmaonderdelen (in twee sets van 6) die vaak voorkomen in voorlichtingsprogramma's, namelijk (1) het bevorderen van kennis over kindermishandeling en preventie daarvan (bijv. leren over de verschillende soorten kindermishandeling); (2) leren over veilige en onveilige geheimen (d.w.z. geheimen die je wel of niet moet bewaren); (3) leren over de rechten van kinderen (bijv. het recht om veilig op te groeien); (4) kinderen leren dat misbruik of mishandeling nooit de schuld is van het kind; (5) leren over het eigen lichaam en grenzen (bijv. leren over geslachtsdelen, veilig of onveilig aanraken); (6) het identificeren van een vertrouwenspersoon (bijv. in de familie of op school); (7) het vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden (bijv. vergroten van empathie en het uiten van emoties); (8) herkennen en vermijden van risicovolle situaties; (9); leren 'nee' zeggen of voor jezelf opkomen; (10) leren om weg te gaan uit een potentieel gewelddadige situatie of hulp te zoeken; (11) het vergroten van het zelfvertrouwen van een kind; en (12) het leren van vaardigheden om misbruik te onthullen (bijv. leren hoe je over mishandeling kan praten). **De interviewvragen en de lijst van componenten** is gebaseerd op resultaten van [gemaskeerd] (2021b). De jongeren werden gevraagd aan te geven welke componenten zij het belangrijkste vonden als onderdeel van schoolvoorlichting.

Data-analyse

Tijdens de interviews zijn audio-opnamen gemaakt die zijn getranscribeerd en gecodeerd met het programma ATLAS.ti, versie 9. Bij het analyseren van de interviews is het

stappenplan van Boeije (2009) gevolgd. Eerst zijn de transcripten zorgvuldig gelezen en kreeg elk fragment een code gebaseerd op de antwoorden op de concrete vragen uit de interviewvragenlijst (open codering). Vervolgens werden alle fragmenten met elkaar vergeleken om overlap in antwoorden van de respondenten te identificeren waardoor thema's bepaald konden worden (axiale codering). Tot slot zijn – binnen elk van de thema's - verbanden tussen codes bepaald (selectieve codering) door in elk thema een netwerk te maken waarmee tegenstrijdigheden en overeenkomsten tussen codes zichtbaar werden. Zo werd bijvoorbeeld een netwerk gemaakt met alle positieve uitkomsten die voorlichtingsprogramma's kunnen hebben voor (mishandelde) kinderen. Ook de onderdelen van de voorlichtingsprogramma's samen met de argumentatie van de jongeren waarom deze belangrijk of onbelangrijk zijn werden in een netwerk weergegeven. De analyse van deze netwerken resulteerde in zes hoofdthema's die samen inzichtelijk maken wat ervaringsdeskundige jongeren vinden van schoolvoorlichting over kindermishandeling en welke programmaonderdelen zij essentieel vinden.

Tijdens het coderen nam de overlap in codes toe naarmate er meer interviews werden gecodeerd. De verwachting is dat méér interviews weinig unieke data zouden hebben opgeleverd, wat verzadiging van de data suggereert. Alle interviews zijn gecodeerd door twee codeurs, te weten de eerste auteur van deze studie en een getrainde onderzoeksassistent. Door duidelijke codeerafspraken en regelmatig overleg tussen de codeurs waren weinig inconsistenties in de codering. Een gering aantal inconsistenties werden opgelost door de eerste auteur.

Resultaten

De resultaten worden gepresenteerd aan de hand van zes hoofdthema's die naar voren zijn uit de data-analyse: (1) Positieve bijdragen; (2) Kanttekeningen; (3) Belangrijke componenten; (4) Minder belangrijke componenten; (5) Overige programmakenmerken; en (6) Implementatievoorwaarden. De resultaten worden geïllustreerd met citaten van de jongeren uit de interviews, waarbij het geslacht en de leeftijd van de betreffende jongere worden genoemd. Tabel 1 bevat een overzicht van de resultaten behorend bij het thema 'Belangrijke componenten'. Hierin wordt weergegeven hoe vaak de componenten werden genoemd en waarom jongeren deze belangrijk vonden (tevens geïllustreerd met citaten).

Tabel 1

Overzicht van Resultaten voor Programmacomponenten

Componenten	n	Argumentatie belangrijke componenten	Uitspraken over componenten
(1) Bevorderen van kennis over kindermishandeling	6	<ul style="list-style-type: none"> • Leren over verschillende vormen om stereotypen tegen te gaan • Belangrijk voor de herkenning in eigen situatie • Belangrijk om te weten wat ok en niet ok is 	<p>“Er zijn zo veel verschillende vormen, het is niet alleen slaan of schoppen. Belangrijk dat kinderen zich daar bewust van worden.” (vrouw, 23)</p> <p>“Leren wat kindermishandeling is geeft ook een soort van aanwijzing, zo van als dit gebeurt bij jou thuis dan is het niet oké.” (vrouw, 19)</p>
(2) Leren over veilige en onveilige geheimen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Voor de veiligheid van het kind belangrijk dat zij weten wat te moeten delen • Geheimen zorgen voor langdurige negatieve gevolgen • Belangrijk voor vertrouwenspersonen of leraren 	<p>“Als een kind gaat praten en zegt: ‘Dat is een geheim.’ Moet de leraar of vertrouwenspersoon altijd zeggen ‘Het kan nooit een geheim blijven.’ Want uiteindelijk moet je gaan praten met hulpverlening.” (man, 33)</p> <p>“Dat was voor mij heel belangrijk geweest. Hoe langer je het geheim houdt hoe langer je helingsproces duurt.” (vrouw, 26)</p>
(3) Leren over de rechten van kinderen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Programma starten met kinderrechten zodat mishandelde kind zich niet gelijk ‘anders’ voelt • Kinderen moeten rechten kennen om te weten wanneer die rechten geschonden worden 	<p>“Heel veel kinderen weten niet wat hun rechten zijn. Zo kunnen zij herkennen welke rechten overtreden worden door hun ouders” (vrouw, 19)</p> <p>“Dat iedereen gelijke rechten heeft en dat ieder kind daar recht op heeft, zonder uitzondering. Als je het meteen over mishandeling hebt en je wordt thuis mishandeld, dan voel je je meteen een uitzondering. Dan spring je er gelijk uit en dat is ook niet wat je wil.” (vrouw, 32)</p>
(4) Kinderen leren dat mishandeling nooit de schuld is van het kind	13	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen geven zichzelf vaak de schuld van mishandeling • Ouders en omgeving geven kinderen vaak de schuld • Schuldgevoelens leiden tot langdurige negatieve gevolgen voor mentale gezondheid • Schuldgevoelens zorgen ervoor dat kinderen niet praten • Als je dit niet leert, komt de rest ook niet binnen 	<p>“Door de ouders of ouders wordt zo vaak tegen een kind gezegd: ‘Jij bent de schuldige, jij bent slecht, jij veroorzaakt dit allemaal’. Dat ga je dan op een gegeven moment ook echt zo voelen. Dus het belangrijk dat kinderen van het begin af aan weten dat ze niet de schuldige zijn.” (man, 33)</p> <p>“Als mensen dan horen dat ik mishandeld ben zeggen ze: ‘Oh, dan was je zeker ook niet makkelijk. Waarschijnlijk was je ook een moeilijke puber of was je als kind zeker heel huilerig.’” (vrouw, 19)</p> <p>“Als ze niet iemand in de directe omgeving hebben die hun die bevestiging geeft, dan zijn ze sneller geneigd om in een depressie te raken.” (vrouw, 19)</p> <p>“Als tijdens voorlichting wordt verteld dat het niet jouw schuld is, dan kan je de rest van de informatie ook veel beter horen en begrijpen.” (vrouw, 36)</p> <p>“Kinderen geven zichzelf bijna altijd de schuld, waardoor ze ook niet gaan praten en het heel erg intern gaat zitten bij hun.” (vrouw, 36)</p>
(5) Leren over eigen lichaam en grenzen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Grenzen stellen is nodig om mishandeling te stoppen • Kinderen moeten al op jonge leeftijd leren dat ze de baas zijn over hun lichaam 	<p>“Leren over eigen lichaam en grenzen is natuurlijk ook hartstikke belangrijk om het kind te leren nee te zeggen en grenzen aan te geven. Ja, dat heb je natuurlijk nodig ook om het te laten stoppen.” (vrouw, 19)</p>

			<p>“Een kind hoort gewoon te weten vanaf kleins af aan: ‘Dit is mijn lichaam en niemand hoort daar aan te komen zonder dat ik dat wil.’ Heel belangrijk dat daar voorlichting over komt.” (man, 33)</p>
(6) Identificeren van vertrouwenspersonen	3	<ul style="list-style-type: none"> • Steunfiguren zijn belangrijk omdat kinderen zich na voorlichting kunnen vervreemden van leeftijdsgenoten 	<p>“Als het kind zich compleet bewust wordt van mishandeling, kan hij/zij zich heel erg alleen gaan voelen en afstand voelen tot leeftijdsgenootjes die zich niet herkennen in mishandeling situaties. Er ontstaat een afstand terwijl het kind juist steun nodig heeft. En je kan het er thuis ook niet over hebben en dat zorgt ervoor dat het kind meer vervreemd van zijn ouders, en zich meer gaat irriteren aan hoe alles gaat. Dus het is heel belangrijk dat er juist dan een steunfiguur is en dat kinderen in zicht blijven.” (vrouw, 19)</p>
(7) Vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden	6	<ul style="list-style-type: none"> • Sociale vaardigheden beslaan meerdere componenten (bijv. zelfvertrouwen vergroten) • Belangrijk om te leren emoties te uiten • Mishandelde kinderen leren dit niet thuis • Belangrijk voor klasgenoten: empathie zorgt voor veilige sfeer om emoties te uiten 	<p>“Leren om emoties te uiten was voor mij heel belangrijk geweest. Als kind wist ik totaal niet wat ik met mijn heftige emoties aan moest. Ik kon er nergens mee naar toe, dus dan sluit je je er maar van af.” (vrouw, 26)</p> <p>“Sociale vaardigheden vind ik belangrijk omdat niet elk kind dat vermogen heeft. Zij hebben dat niet meekrijgen vanuit thuis.” (vrouw, 19)</p> <p>“Voor tieners is het makkelijker om lacherig over dingen te doen omdat ze niet goed weten hoe ze zich moeten uiten. Of doordat ze zich niet veilig voelen om emoties te uiten. Om een veilige sfeer te creëren is het belangrijk om die vaardigheden aan te leren.” (vrouw, 23)</p>
(8) Herkennen en vermijden van risicovolle situaties	6	<ul style="list-style-type: none"> • Direct betrekking op kindermishandeling • Belangrijk voor het herkennen van en praten over mishandeling • Belangrijk voor herkennen van <i>grooming</i> (online kinderlokken) 	<p>“Als je niet weet dat je te maken hebt met mishandeling dan kan je er ook niet over gaan praten.” (vrouw, 36)</p> <p>“Ook bijvoorbeeld sexting, is iets van deze tijd en waar veel jongeren mee experimenteren. Dat hoort bij je seksuele ontwikkeling en het hoeft geen taboe te zijn. Maar ze moeten weten dat er ook mensen zijn die daar misbruik van maken en moeten leren daders te herkennen en hoe ze daar afstand van kunnen nemen.” (vrouw, 24)</p>
(9) Leren 'nee' zeggen of voor jezelf opkomen	2	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen moeten leren dat ouders ook fouten maken en ze nee mogen zeggen • Kinderen op jonge leeftijd al leren wat grenzen zijn 	<p>“Ik denk dat dat heel moeilijk is tegenover je eigen ouders, want je bent loyaal. Maar ouders maken ook fouten en kinderen moeten leren van: ‘Als het voor mij fout voelt, dan mag ik ook gewoon nee zeggen’.” (vrouw, 23)</p> <p>“Ik denk dat als je heel jong bent dat je al kan leren wat grenzen zijn. Dus dat niemand aan je lichaam mag zitten, alleen papa, mama en de dokter als het nodig is.” (vrouw, 32)</p>
(10) Leren om weg te gaan of hulp te zoeken	7	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen weten niet wat de mogelijkheden zijn • Na leren dat het niet je schuld is, is eerste stap hulp vragen • Vooral hulp vragen belangrijk, niet weg gaan 	<p>“Kinderen moeten leren dat ze hulp mogen vragen aan leraren, Veilig Thuis, of de Kindertelefoon, en dat als het niet veilig is ze naar buiten moeten gaan, naar familie. Als kinderen in onveilige situaties opgroeien zien ze die mogelijkheden vaak niet.” (man, 33)</p> <p>“Hulp vragen is belangrijk, maar als je thuis onveiligheid meemaakt dan kun je niet zomaar wegglopen.” (vrouw, 22)</p>

			<i>“Eerst kun je leren dat het niet jouw schuld is, en dan kun je daarna kijken van: ‘Oké. Aan wie kan ik het vertellen? Bij wie voel ik me veilig?’.” (vrouw, 24)</i>
(11) Vergroten van het zelfvertrouwen van het kind	6	<ul style="list-style-type: none"> • Mishandelde kinderen hebben vaak een negatief zelfbeeld • Ieder kind worstelt met zelfbeeld; dit benoemen maakt dat mishandelde kind zich minder alleen voelt • Dit component is gelinkt aan leren dat kind niet de schuldige is 	<i>“Kinderen die onveiligheid meemaken hebben een lager zelfbeeld dan leeftijdsgenoten. Ik worstel hier zelf nog steeds mee, ondanks alle therapie.” (man, 19)</i> <i>“Dat is iets wat iedereen aanspreekt, of je het nou wel of niet meemaakt. Op de middelbare school worstelt iedereen met zijn zelfvertrouwen. Dit gezamenlijk oppakken kan misschien zorgen dat mishandelde kind zich minder eenzaam voelt.” (vrouw, 19)</i>
(12) Vaardigheden leren om misbruik te onthullen	2	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillende manieren leren over hoe je over mishandeling kunt praten • Zo kan mishandeling stoppen en wordt kind uit situatie gehaald 	<i>“Dit moet gaan over de verschillende manieren waarop je het kan delen. Dat als je niet durft te praten, zijn er ook nog andere manieren om aan te geven dat je je niet veilig voelt. Het moet allemaal drempel verlagend zijn om aan te geven dat je je niet fijn voelt.” (vrouw, 36)</i>

Noot. n = het aantal jongeren dat een component beoordeelde als belangrijk.

Positieve bijdragen

Alle jongeren vonden het heel belangrijk dat kinderen schoolvoorlichting krijgen over kindermishandeling. Eén jongere zei: *“Ik vind voorlichting over kindermishandeling heel belangrijk, omdat in elke klas wel een kind is dat thuis onveiligheid ervaart”* (vrouw, 19). Voorlichting krijgen over kindermishandeling wordt door vijf jongeren beschouwd als een recht van kinderen.

Voorlichtingsprogramma's kunnen volgens jongeren bijdragen aan verschillende positieve uitkomsten. Volgens negen jongeren kan voorlichting de algemene kennis van kinderen over kindermishandeling vergroten, zodat zij bijvoorbeeld weten dat een kind te maken kan krijgen met verschillende vormen van kindermishandeling en dat mishandeling niet alleen uit schoppen en slaan hoeft te bestaan. Jongeren geven aan dat het leren over de verschillende vormen van mishandeling kan helpen om stereotypen te doorbreken en ervoor te zorgen dat alle mishandelde en verwaarloosde kinderen zichzelf kunnen herkennen, ongeacht de vorm van mishandeling. Zo zei één respondent: *“Het gaat vooral om een gevoel van onveiligheid. Dus ik denk dat het beter is om dat als term te gebruiken”* (vrouw, 36). Door zes jongeren werd het opdoen van kennis ook als essentieel component van voorlichtingsprogramma's genoemd (zie Tabel 1).

Daarnaast vonden vier jongeren dat voorlichting het taboe rond kindermishandeling kan doorbreken, met als gevolg dat kinderen zich vrijer voelen om erover te praten. Zo zei een jongere: *“Kinderen moeten leren dat dit soort onderwerpen geen taboe hoeven te zijn om over te praten. Het moet openlijk besproken worden”* (vrouw, 24).

Ook zou volgens alle jongeren schoolvoorlichting het bewustzijn van kinderen over kindermishandeling kunnen doen toenemen en hen kunnen helpen mishandeling te herkennen in hun eigen situatie of in die van leeftijdsgenoten. Jongeren geven aan dat kinderen hierdoor leren om onderscheid te maken tussen situaties die 'normaal' en 'niet normaal' zijn. Hierover werd gezegd: *“Bewustwording is heel belangrijk, want als je opgroeit in een onveilige omgeving weet je vaak niet beter en ben je heel loyaal aan je ouders”* (vrouw, 22) en *“Voorlichting had kunnen zorgen dat ik me eerder realiseerde dat ik mishandeld werd en wist dat mijn situatie niet normaal was. Ik had dan ook eerder gepraat en het misbruik was misschien wel eerder gestopt. Dat is beter dan de hel die ik de afgelopen jaren heb doorgemaakt”* (man, 33). Bewustwording van mishandeling kan tijdens of direct na de voorlichting plaatsvinden, maar voorlichting kan ook een zaadje planten en later tot realisatie leiden. Daarnaast suggereerden drie jongeren dat naarmate kinderen zich eerder bewust

worden dat hun situatie onveilig of gewelddadig is, sneller stappen kunnen worden ondernomen om het misbruik te stoppen en hulp voor ouders en het kind te organiseren.

Acht jongeren noemden dat kinderen door schoolvoorlichting beter weten wat ze moeten doen in geval van onveiligheid, bijvoorbeeld hoe ze hun situatie moeten melden en waar ze hulp kunnen vinden, maar ook dat kinderen beter signalen kunnen detecteren bij hun leeftijdsgenoten. Zo zei een jongere: *“Het is belangrijk dat kinderen weten waar ze precies hulp kunnen krijgen of wat er gedaan zou kunnen worden, en dat kinderen erachter komen wie steunfiguren voor het kind zijn ”* (vrouw, 23). Drie jongeren geven aan dat op deze manier schoolvoorlichting kan leiden tot vroegtijdige opsporing en preventie van kindermishandeling, wat zorgt voor minder kosten voor de samenleving. Het leren zoeken van hulp werd door zeven jongeren ook gezien als een essentieel component van voorlichtingsprogramma's (zie Tabel 1). Zij vinden het belangrijk dat in schoolvoorlichting aandacht is voor waar kinderen naartoe kunnen wanneer ze te maken krijgen met mishandeling (bijv. leraar, familie, Kindertelefoon).

Volgens vier jongeren kan schoolvoorlichting ook kansen creëren om over kindermishandeling te praten en kinderen aan te moedigen om te vertellen over onveiligheid of misbruik. Twee andere jongeren bevestigden dat het leren van vaardigheden om mishandeling te onthullen een belangrijk component van voorlichting is (zie Tabel 1). Echter, twee jongeren waren van mening dat het melden niet het hoofddoel van een voorlichtingsprogramma mag zijn, omdat een kind zich niet gedwongen moet voelen om te praten. Zo zei een jongere: *“Er moeten verschillende manieren om mishandeling te delen naar voren komen. Want als je niet durft te praten, zijn er ook andere manieren. Het gaat erom dat de drempel wordt verlaagd om aan te geven dat je je niet fijn voelt”* (vrouw, 24). Het is dus vooral belangrijk om kinderen te informeren over veiligheid en wat ze kunnen doen als hun situatie niet veilig is.

Voorlichting kan volgens twee jongeren ook leiden tot meer begrip en steun bij de leraar en klasgenoten voor het mishandelde kind, wat mogelijk zorgt voor minder pestgedrag. Daarnaast zou het ervoor kunnen zorgen dat klasgenoten en leraren beter weten wat te doen als zij kindermishandeling opmerken. Zo zei een jongere: *“Iedereen wist dat het bij mij thuis niet goed ging en wat er gebeurde. Alleen was daar gewoon geen ruimte voor. Er is weinig kennis bij leraren, maar dat had mij wel kunnen helpen”* (vrouw, 19).

Twee jongeren zagen schoolvoorlichting als een beschermende factor voor het ontstaan of verergeren van kindermishandeling en een manier om de weerbaarheid van kinderen te vergroten. Zo zei een respondent: *“Ik denk dat je met voorlichting gewoon echt*

de veerkracht van kinderen vergroot. Het is een beschermende factor als je gewoon voorgelicht wordt en hoort dat er zoiets als kindermishandeling bestaat en dat niet normaal is.” (vrouw, 36).

Daarnaast kan voorlichting volgens vijf jongeren ervoor zorgen dat kinderen in geweldsituaties zich minder alleen, minder schuldig, opgelucht en erkend voelen na het ontvangen van schoolvoorlichting. Eén jongere zei: *“Ik denk dat kinderen zich opgelucht zouden voelen omdat er eindelijk aandacht is voor het onderwerp kindermishandeling op school en mishandelde kinderen eindelijk het gevoel hebben dat ze gezien en gehoord worden”* (vrouw, 23). Ook denken vier jongeren dat zij minder streng voor zichzelf waren geweest of minder zichzelf de schuld hadden gegeven als zij schoolvoorlichting hadden gekregen over kindermishandeling. Hierbij werd door alle jongeren als heel belangrijk onderdeel genoemd dat aan kinderen geleerd wordt dat zij zelf nooit de schuldige zijn in situaties van misbruik of mishandeling (zie Tabel 1). De jongeren redeneerden dat mishandelde kinderen zichzelf vaak de schuld geven van hun situatie, en dat kinderen gaan praten als zij inzien juist onschuldig te zijn waarna aanhoudend misbruik of mishandeling stopt. Zo zei een jongere: *“Het heeft lang geduurd voordat ik besepte dat het niet mijn schuld was. Ik denk dat mijn situatie eerder had kunnen stoppen als ik dat eerder had geweten”* (vrouw, 26). Een andere jongere beschouwde dit component als de kern van schoolvoorlichting over kindermishandeling en gaf aan dat kinderen weinig tot zich nemen van de voorlichting als zij niet beseffen onschuldig te zijn.

Ten slotte kan voorlichting volgens twee jongeren ervoor zorgen dat de negatieve langetermijngevolgen van kindermishandeling verminderen, waaronder depressies en andere psychische problemen. Hierover werd gezegd: *“Ik denk dat als ik als kind op school had gehoord dat het niet mijn schuld was, dat ik nu geen traumabehandeling nodig zou hebben”* (vrouw, 32); en: *“Ik heb nog steeds last van mijn verleden omdat niemand me ooit heeft verteld dat het niet mijn schuld was. Ik geloof echt dat als ik dat niet zo had gevoeld, ik nu minder problemen zou hebben gehad”* (vrouw, 24). Daarnaast dacht één respondent dat voorlichtingsprogramma's de kans op intergenerationele overdracht van kindermishandeling zou kunnen verminderen: *“Geweld wordt vaak erger. Hoe langer het duurt, hoe hardnekkiger het wordt. Kinderen kunnen degenen zijn die de cirkel van geweld doorbreken als ze het aan iemand durven te vertellen. Als kinderen erkennen dat ze te maken hebben gehad met kindermishandeling, dan is de kans groter dat ze later in hun leven hulp zoeken of naar een therapeut gaan. Dit verkleint de kans op intergenerationele overdracht van kindermishandeling”* (vrouw, 36).”

Kanttekeningen

Acht jongeren gaven aan dat de confrontatie of het besef dat kan voortvloeien uit schoolvoorlichting de situatie op korte termijn voor het kind kan verergeren. Zo kan voorlichting ervoor zorgen dat kinderen zich eenzaam gaan voelen, een buitenstaander worden of zich vervreemd voelen van hun klasgenoten of ouders. Vervreemding van klasgenoten kan volgens drie jongeren daarbij zorgen voor een toename van pestgedrag. Daarnaast kan de confrontatie met mishandeling leiden tot verwarring en mogelijke her-traumatisering. Een jongere zei daarover: *“Mijn situatie thuis was onveilig, maar ik zat in een overlevingsmodus dus het drong niet echt tot me door. Voorlichting op school zou mij een spiegel hebben voorgehouden waardoor ik zag hoe erg het eigenlijk was en het had mij uit die overlevingsmodus gehaald, waardoor ik me alleen maar slechter zou hebben gevoeld”* (man, 19). Daarom is het volgens vijf jongeren belangrijk dat na afloop van het voorlichtingsprogramma zorg of ondersteuning geboden wordt door de school of leraren, zodat kinderen na de voorlichting ergens terecht kunnen met hun verhaal.

Een andere keerzijde van schoolvoorlichting die door vijf jongeren werd genoemd is dat preventie op school mogelijk teveel verantwoordelijkheid legt bij het kind, terwijl ouders of andere daders verantwoordelijk zijn voor de mishandeling of verwaarlozing. Een jongere zei hierover: *“Alleen kinderen voorlichten is niet genoeg, want kinderen kunnen het geweld of het misbruik niet in hun eentje stoppen. Daar heb je de ouders en andere volwassenen voor nodig. We moeten ons dus niet alleen op het kind richten, maar op de hele sociale omgeving van het kind”* (vrouw, 36). Drie jongeren denken dan ook niet dat door voorlichtingsprogramma's kindermishandeling voorkomen kan worden. Daarvoor zou de nadruk meer moeten liggen op het vroegtijdig signaleren door bijvoorbeeld leraren of andere professionals die zich in de nabijheid van het kind bevinden.

Belangrijke componenten

De vaakst genoemde componenten waren het leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind (alle jongeren), leren om weg te gaan of hulp te zoeken (zeven jongeren), bevorderen van kennis over kindermishandeling (zes jongeren), vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden (zes jongeren), het herkennen en vermijden van risicovolle situaties (zes jongeren), en het vergroten van het zelfvertrouwen van het kind (zes jongeren; zie Tabel 1).

Het vergroten van sociaal-emotionele vaardigheden van kinderen, zoals empathie tonen voor leeftijdsgenoten, sociaal-probleemoplossende vaardigheden versterken of het beter leren uiten van emoties, werd door zes jongeren als een zeer belangrijk onderdeel van

schoolvoorlichting beschouwd omdat niet alle kinderen dit thuis leren, vooral niet de kinderen die opgroeien in gezinnen waarin onveiligheid is. Volgens de jongeren komt dit belangrijke component deels overeen met andere belangrijke componenten, zoals het versterken van zelfvertrouwen en het leren om voor jezelf op te komen. Ook vonden de jongeren het belangrijk dat kinderen leren hun emoties te uiten omdat zijzelf daar nog steeds veel moeite mee hebben. Het niet praten over emoties zou volgens hen kunnen leiden tot langdurige negatieve gevolgen. Ten slotte gaven de respondenten aan dat dit component kan zorgen voor meer empathie bij klasgenoten, waardoor mishandelde kinderen zich veiliger voelen om hun emoties te uiten.

Het herkennen en/of vermijden van risicovolle situaties, zoals misbruiksituaties, werd door zes jongeren als een belangrijk component van voorlichting gezien, onder andere omdat het direct van toepassing is op kindermishandeling, terwijl andere componenten breder toepasbaar zijn (bijv. sociaal-emotionele vaardigheden versterken of het leren om voor jezelf op te komen). De jongeren gaven daarnaast aan dat dit onderdeel vooral van belang is bij het herkennen van mishandeling, zodat kinderen gaan praten over hun situatie.

Ten slotte vonden zes jongeren dat het vergroten van het zelfvertrouwen van kinderen een belangrijk onderdeel van schoolvoorlichting zou moeten zijn. Volgens de jongeren hebben kinderen die te maken krijgen met mishandeling vaak een laag zelfbeeld. Daarnaast redeneerden de jongeren dat dit component voor alle kinderen of jongeren belangrijk is, omdat zij allemaal worstelen met hun zelfvertrouwen. Zij gaven aan dat het stimuleren van het zelfvertrouwen in de les er toe kan leiden dat mishandelde kinderen zich minder eenzaam of anders voelen.

Minder belangrijke componenten

We vroegen de jongeren ook of er componenten waren die ze minder belangrijk vonden. Elf jongeren gaven aan het belangrijk te vinden dat alle componenten terugkwamen in voorlichtingsprogramma's. Vijf jongeren noemden het leren over de rechten van kinderen als minder belangrijk onderdeel. Hierover zeiden jongeren: *“De rechten van het kind vind ik wel belangrijk, maar ik denk dat dat op latere leeftijd terug moet komen omdat jonge kinderen dat misschien niet begrijpen”* (vrouw, 22) en *“Het is goed om te weten dat je die rechten hebt, maar die voortdurend worden geschonden. Dan is het belangrijker om te weten dat niet door jou komt”* (vrouw, 24). Daarnaast werd door vier jongeren het aanleren van sociaal-emotionele vaardigheden en door drie jongeren het versterken van het zelfvertrouwen genoemd als minder belangrijke onderdelen, omdat de jongeren deze minder direct van toepassing vinden op kindermishandeling, en omdat ze denken dat dit al een onderwerp is in

het reguliere schoolcurriculum. Het leren herkennen van risicovolle situaties werd als minder belangrijk gezien door vier jongeren, omdat het ertoe kan leiden dat kinderen overgevoelig worden voor onveiligheid. Tot slot wezen drie jongeren op de mogelijke negatieve gevolgen van het leren ‘nee’ zeggen of voor je zelf op te komen: *“Ik heb een beetje moeite met weerbaarder worden. Dat zou met pesten misschien wel werken, maar met kindermishandeling is sprake van een machtsverhouding. Dus dan kan je stampij maken als kind, maar ik denk niet dat dat helpt”* (vrouw, 24); en: *“Als die kinderen horen van ‘kom voor je zelf op’ of ‘spreek je ouders aan’ dan krijgen ze alleen maar meer klappen thuis en heb je het tegengestelde effect”* (vrouw, 36).

Overige programmakenmerken

Volgens drie jongeren is ook belangrijk dat bepaalde concepten of vaardigheden in de lessen worden aangeleerd op een creatieve of speelse manier (bijv. tekenen, zingen, films). Daarnaast werd door vijf jongeren genoemd dat het goed is om de klas in kleine groepen te verdelen om te oefenen met bepaalde onderdelen of met kinderen in gesprek te gaan. Ook noemden vier jongeren ‘Over de streep’ als een nuttige oefening. Hierbij wordt aan kinderen gevraagd aan één kant van een kamer te gaan staan en over een lijn te stappen wanneer een bepaalde uitspraak op hen van toepassing is. Een jongere zei hierover: *“Dan weet je dat je niet de enige bent”* (man, 19).

Implementatievoorwaarden

Daarnaast werden verschillende voorwaarden genoemd voor het implementeren van voorlichtingsprogramma’s op scholen. **Eén deelnemer gaf aan dat het een onderwerp is dat op een serieuze en adequate manier moet worden behandeld: “Ik vind het wel een zwaar onderwerp, zeg maar. Je moet het niet zomaar noemen, maar er goed en leeftijdsadequaat mee omgaan”** (vrouw, 24). Dit werd onderstreept door de ervaringen van de enige jongere die ooit voorlichting ontving, en wel in de vorm van een gastles over kindermishandeling op haar middelbare school. De jongere herinnerde zich een oefening over eigenwaarde en manieren om emoties te uiten en was positief over het interactieve deel van de les, waarin onderwerpen werden besproken in kleine groepjes van twee of drie leerlingen. Echter, de les werd volgens de jongere niet serieus genomen door klasgenoten, omdat ze niet werden voorbereid op het bespreken van zo’n gevoelig onderwerp. Deze jongere zei: *“Die gastles viel niet goed bij mij. Er werd door mijn klasgenoten lacherig over mishandeling gedaan en ze namen het niet serieus. Daardoor kreeg ik het gevoel dat het ze niets kon schelen en dat mijn situatie er niet toe deed.”* (vrouw, 23).”

Zeven jongeren vonden het heel belangrijk om te zorgen dat er iemand is met wie een kind kan praten na de voorlichting: *“Het moet voor kinderen duidelijk zijn bij wie ze terecht kunnen als ze zich in situaties herkennen tijdens de voorlichting”* (vrouw, 19). Een andere belangrijke voorwaarde volgens vijf jongeren was dat leraren voorlichting krijgen over het signaleren van en handelen bij kindermishandeling en dat ze voorbereid zijn op onthullingen. Verder zou volgend twee jongeren sprake moeten zijn van een veilige sfeer in de klas en zouden scholen aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen, zoals de aanwezigheid en het gebruik van de meldcode.

Tot slot gaven de jongeren hun mening over de programmaleiders, op welke leeftijd voorlichting kan starten, de noodzaak van ouderbetrokkenheid en de intensiteit van de lessen. De lessen kunnen volgens negen jongeren het beste worden geleid door leraren, omdat zij dicht bij de kinderen staan, signalen kunnen herkennen en voor- en nazorg kunnen bieden. Zeven jongeren noemden ervaringsdeskundigen zoals zichzelf als voorlichters, omdat ze uit eigen ervaring spreken en weten hoe ze met kinderen moeten praten. Acht jongeren waren het erover eens dat voorlichting over kindermishandeling al op zeer jonge leeftijd (zo vroeg mogelijk) kan beginnen. Dit kan op een simpele en laagdrempelige manier, passend bij de leeftijd, bijvoorbeeld met het gebruik van poppen of korte verhaaltjes. Daarnaast gaven zes jongeren aan dat de ouders ten minste op de hoogte moeten worden gebracht over de voorlichting, maar over een actieve ouderbijdrage waren de meningen verdeeld. Wat betreft de intensiteit vonden tien jongeren dat een voorlichtingsprogramma in ieder geval zou moeten bestaan uit meer dan één les. Zes jongeren vonden dat het ieder jaar herhaald moet worden om iets bij te dragen.

Discussie

In deze studie onderzochten we de perspectieven van jongeren met een verleden van mishandeling of verwaarlozing op voorlichting over kindermishandeling op school. Deze jongeren werd gevraagd wat zij vonden van voorlichtingsprogramma's over kindermishandeling op scholen en welke programmaonderdelen hierin belangrijk zijn.

Alle jongeren vonden het erg belangrijk dat kinderen op school voorlichting krijgen over kindermishandeling en denken dat het hen enorm had kunnen helpen om mishandeling of verwaarlozing eerder te herkennen in hun situatie. **Zij zien een groot aandeel van voorlichtingsprogramma's in het vergroten van het bewustzijn van kinderen, eerder herkennen van kindermishandeling, versterken van hulpbronnen, verminderen van schuldgevoelens en aanzetten tot praten over misbruik. Dit komt overeen met de algemene doelstellingen van voorlichtingsprogramma's, namelijk: het voorkomen van**

kindermishandeling door kinderen kennis en beschermende vaardigheden aan te leren die het risico op mishandeling verminderen; en het stoppen van mishandeling door onthullingen of het zoeken van hulp aan te moedigen (Blakey & Thigpen, 2015; Koe & Cosden, 2001). Bovendien laten overzichtsstudies zien dat voorlichtingsprogramma's ook daadwerkelijk zorgen voor meer kennis, zelfbeschermingsvaardigheden en onthullingen bij kinderen die deelnamen aan deze programma's in vergelijking met kinderen uit een controlegroep aan wie deze programma's niet worden aangeboden (Davis & Gidycz, 2000; [gemaskeerd], 2021b; Rispens et al., 1997; Walsh et al., 2018).

Slechts één jongere had ooit een gastles over kindermishandeling gehad op school. Ook uit eerder onderzoek blijkt dat op school weinig aandacht is voor kindermishandeling ([gemaskeerd] 2021a; NJR, 2013). [gemaskeerd] (2021a) vonden in hun onderzoek dat, ondanks dat verschillende voorlichtingsprogramma's beschikbaar zijn in Nederland, slechts één van de 85 benaderde scholen structureel zo'n programma inzet. Dit zou volgens de schooldirecteuren, die werden geïnterviewd in dat onderzoek, deels te wijten zijn aan het feit dat voorlichting over kindermishandeling vaak geen deel uitmaakt van het standaard curriculum van scholen omdat het een gevoelig onderwerp is en van scholen verwacht wordt dat zij meer onderwerpen behandelen (zoals gezond eten, alcohol, drugs; [gemaskeerd], 2021a).

De belangrijkste programmacomponenten die uit de interviews naar voren kwamen, waren (1) kinderen leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind, (2) leren om weg te gaan uit de onveilige situatie of hulp te zoeken, (3) het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden, (4) vergroten van kennis over mishandeling of preventie, (5) het leren herkennen van risicovolle situaties, en (6) het versterken van het zelfvertrouwen van kinderen. [gemaskeerd] (2021b) onderzochten in hun recente meta-analyse de bijdrage van specifieke programmacomponenten aan de effectiviteit van voorlichtingsprogramma's. Zij vonden dat als kinderen tijdens de lessen sociaal-emotionele vaardigheden aanleren en leren dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind, programma's meer effect hadden. In deze meta-analyse werden tevens grotere effecten gevonden als tijdens voorlichtingsprogramma's spellen of poppen werden gebruikt om informatie over te dragen aan kinderen. Deze laagdrempelige technieken werden ook door de jongeren als manier genoemd om kinderen zo vroeg mogelijk voor te lichten over onveiligheid. Ook in lijn met onze bevindingen laat eerder onderzoek zien dat jonge kinderen meer baat hebben bij voorlichtingsprogramma's die al op jonge leeftijd beginnen (Davis & Gidycz, 2000; [gemaskeerd], 2021b; Rispens et al., 1997). Dit onderstreept het preventieve karakter van

voorlichting. Om te onderzoeken of de programmaonderdelen daadwerkelijk de effectiviteit van voorlichtingsprogramma's ten goede komen, is gedegen effectiviteitsonderzoek met een experimenteel of quasi-experimenteel design noodzakelijk. Op basis hiervan kunnen aanbevelingen worden gedaan voor beleid en praktijk.

Er zijn echter ook een aantal componenten die door jongeren werden aangemerkt als 'minder belangrijk', zoals het leren over de rechten van kinderen, het aanleren van sociaal-emotionele vaardigheden en het versterken van zelfvertrouwen. De rechten van het kind zijn volgens de jongeren te abstract en kennis over deze rechten voegen weinig toe als je je in een mishandelingssituatie begeeft. Ten slotte wordt door sommige jongeren geen verband gezien tussen het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden en zelfvertrouwen enerzijds en het voorkomen of verminderen van kindermishandeling anderzijds.

Een belangrijke voorwaarde voor het geven van voorlichting was volgens de jongeren dat scholen serieus en adequaat met het onderwerp kindermishandeling om gaan. Zo moeten kinderen en leraren goed worden voorbereid op het bespreken van zo'n zwaar onderwerp in de klas en moeten scholen voldoende nazorg bieden, bijvoorbeeld door te zorgen dat kinderen weten bij wie ze met hun verhaal terecht kunnen na de voorlichting. De confrontatie tijdens de lessen en de realisatie dat zij mogelijk te maken hebben met mishandeling of verwaarlozing, zou volgens de jongeren ervoor kunnen zorgen dat kinderen opnieuw getraumatiseerd worden. Het belang van voldoende nazorg en steun vanuit school kwam ook naar voren in eerder onderzoek waarin de ervaringen van volwassenen die in hun jeugd te maken hadden met kindermishandeling werden onderzocht (Frederick & Goddard, 2010; Schönbucher et al., 2014). Sociale steun tijdens of na de periode van kindermishandeling kan als een buffer werken voor het ontwikkelen van psychische klachten of trauma's en zorgt voor betere copingstrategieën (Marivate & Madu, 2007; Yancey & Hansen, 2010).

Beperkingen

Deze studie kent een aantal beperkingen. Ten eerste werd voor dit onderzoek een relatief kleine steekproef van 13 jongeren geïnterviewd, wat de generaliseerbaarheid en ecologische validiteit van de onderzoeksresultaten beperkt. Echter, een steekproef van minimaal 12 participanten wordt gezien als voldoende om verzadiging van de data te bereiken (Clarke & Braun, 2013; Fugard & Potts, 2015; Guest et al., 2006). Ten tweede is mogelijk sprake van een selectiebias. De jongeren uit dit onderzoek namen vrijwillig deel aan de interviews en waren aangesloten bij organisaties die zich bezighouden met (slachtofferschap van) kindermishandeling. In dit kader delen zij regelmatig hun ervaringen met beleidsmakers, politici en onderzoekers, wat hen mogelijk meer motiveert om hun

mening te delen over voorlichtingsprogramma's dan de gemiddelde jongere met een verleden van kindermishandeling. Ten slotte zijn de resultaten verkregen in de huidige Nederlandse steekproef mogelijk niet generaliseerbaar naar steekproeven uit andere landen, onder andere door culturele verschillen en verschillen in wetgeving.

Aanbevelingen

Op basis van de resultaten zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd voor de verdere ontwikkeling en implementatie van voorlichtingsprogramma's: (1) voorlichting over kindermishandeling zou een vast onderdeel moeten worden van het curriculum van basis- en middelbare scholen in Nederland. Dit kan worden bevorderd door wetgeving of beleid te ontwikkelen op het gebied van schoolvoorlichting over kindermishandeling. Hoewel Nederlandse scholen verplicht zijn om de fysieke en sociale veiligheid van alle leerlingen en leraren te waarborgen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2015), ontbreekt wetgeving of beleid omtrent schoolvoorlichting over onveiligheid; (2) tijdens voorlichtingsprogramma's moeten specifieke componenten terugkomen, waaronder het aanleren van sociaal-emotionele vaardigheden (bijv. emoties uiten) en kinderen bijbrengen dat kindermishandeling nooit de schuld is van het kind zelf; (3) het is aan te bevelen om in de voorlichtingslessen poppen en spellen te gebruiken. Hierbij dient echter wel rekeningen gehouden te worden met leeftijd van de doelgroep; (4) voorlichting over kindermishandeling op school kan al op jonge leeftijd beginnen; en (5) nazorg, of de beschikbaarheid van een vertrouwenspersoon op school, is een belangrijke voorwaarde voor het implementeren van voorlichtingsprogramma's.

Echter, voordat deze aanbevelingen geïmplementeerd kunnen worden, zou toekomstig effectonderzoek zich moeten richten op (1) het toetsen van de resultaten van het huidige onderzoek in een experimenteel of een quasi-experimenteel onderzoeksdesign met in elk geval met een controlegroep die onafhankelijk is van de experimentele groep. Als dergelijke studies de meerwaarde van elementen aantonen die in dit onderzoek tevens als essentieel naar voren kwamen, kunnen deze in de praktijk worden ingezet. Het is verder aanbevolen dat toekomstig onderzoek zich richt op (2) het bestuderen van de effecten van voorlichtingsprogramma's die gericht zijn op het voorkomen van alle vormen van kindermishandeling (waaronder fysieke mishandeling, emotionele mishandeling, en verwaarlozing). Immers, onderzoek naar het effect van voorlichtingsprogramma's is vaak uitsluitend gericht op programma's ter preventie van seksueel misbruik (Blakey & Thigpen, 2015; [gemaskeerd], 2021b). De jongeren in dit onderzoek vonden het echter erg belangrijk om kinderen te leren over alle vormen van kindermishandeling, zodat alle (mishandelde)

kinderen zich zouden kunnen herkennen. Daarnaast is er een gebrek aan effectonderzoek naar specifiek Nederlandse voorlichtingsprogramma's. Om het gebruik van deze programma's op scholen aan te moedigen, zou toekomstig onderzoek (3) de effectiviteit van Nederlandse voorlichtingsprogramma's (bijv. lespakketten van Team-Kim en Schildje) kunnen onderzoeken in een (quasi-) experimenteel onderzoeksdesign.

Conclusie

De resultaten van deze kwalitatieve studie tonen aan dat mishandelde jongeren graag schoolvoorlichting over kindermishandeling hadden ontvangen omdat zij denken dat schoolvoorlichting hen had kunnen helpen in hun situatie. Deze vorm van voorlichting kan volgens de jongeren ervoor zorgen dat het bewustzijn van kinderen toeneemt en dat kinderen mishandeling sneller herkennen. Daarnaast kan voorlichting ertoe bijdragen dat kinderen eerder over mishandeling gaan praten en weten waar of bij wie ze hulp kunnen vinden.

Verklaring data en syntax

Analyse codes en output kunnen niet worden gedeeld omdat de participanten hier geen toestemming voor hebben gegeven en dit in strijd is met de privacy van de participanten. Data zijn opvraagbaar bij de auteurs als vermoed wordt dat deze data bruikbaar zijn voor eigen onderzoek. Als er interesse is voor het hergebruiken van de data zal toestemming moeten worden verkregen van de participanten en gebruiksvoorwaarden worden opgesteld door de juridische afdeling van de UvA.

Dankbetuigingen

We bedanken de ervaringsdeskundigen van het Jongerentaskforce van Augeo en Team-Kim voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Financiering

Dit onderzoek is gefinancierd door ZonMw, projectnummer 741100002.

Auteur bijdragen

Conceptualisatie, C.E.v.d.P. en JG; methodologie, C.E.v.d.P. en JG; validatie, J.G., C.E.v.d.P. en MA; formele analyse, J.G.; onderzoek, JG; middelen, C.E.v.d.P.; schrijven – eerste versie, J.G.; schrijven – herzien en bewerken, C.E.v.d.P., P.P., M.A. en J.G.; supervisie, C.E.v.d.P., P.P. en MA; projectadministratie, C.E.v.d.P.; acquisitie financiering, C.E.v.d.P. Alle auteurs hebben ingestemd met de inhoud van het manuscript.

Referenties

- [gemaskeerd (2021a). *Schoolprogramma's voor de preventie van kindermishandeling: Resultaten van meta-analytisch, exploratief, en kwalitatief onderzoek*. https://pure.uva.nl/ws/files/63944724/Rapport_voorlichting_scholen.pdf
- [gemaskeerd (2021b). Effective components of school-based prevention programs for child abuse: A meta-analytic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 24, 553–578. <https://doi.org/10.1007%2Fs10567-021-00353-5>
- Alink, L. R. A., Cicchetti, D., Kim, J., & Rogosch, F. A. (2012). Longitudinal association among child maltreatment, social functioning, and cortisol regulation. *Developmental Psychology*, 48(1), 224–236. <https://doi.org/10.1037/a0024892>
- Alink, L. R. A., Prevo, M. J. L., Berkel, S. R. van, Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2018). *NPM 2017: Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen*. https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/2241/2668G_volledige_tekst_tcm28-373868.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Augeo. 2018. *Praten over wat je thuis meemaakt*. <https://www.augeo.nl/-/media/Files/181119-Praten-over-wat-je-thuis-meemaakt.ashx>
- Blakey, J. M., & Thigpen, J. W. (2015). Play it safe!®: a school-based childhood physical and sexual abuse prevention program. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7(1). <https://scholar.utc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=jafh>
- Boeije, H. (2009). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Boom Lemma Uitgevers.
- Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2005). Child maltreatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 409–438. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029>
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Davis, M. K., & Gidycz, C. A. (2000) Child sexual abuse prevention programs: A meta-analysis. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(2), 257-265. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2902_11
- Frederick, J., & Goddard, C. (2010). ‘School was just a nightmare’: Childhood abuse and neglect and school experiences. *Child & Family Social Work*, 15(1), 22–30. <http://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00634.x>
- Fugard, A., & Potts, H. W. W. (2015). Supporting thinking on sample sizes for thematic

- analyses: A quantitative tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(6), 669–684. <https://doi.org/10.1080/13645579.2015.1005453>
- Het Klokhuis. (2013). *Klokhuis over Kindermishandeling*.
<https://kindermishandeling.hetklokhuis.nl/voor-scholen/waarom-dit-project/>
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373(9657), 68–81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7)
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59–82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Hoefnagels, C., Onrust, S., Rooijen, M. van, Jonkman, H., Spanje-Hennes, A. van, & Breeman, L. D. (2021). Changing the classroom climate to lower the threshold for child abuse and neglect self-disclosure: A non-randomized cluster controlled trial. *Children and Youth Services Review*, 130. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106196>
- Jonson-Reid, M., Kohl, P. L., & Drake, B. (2012). Child and adult outcomes of chronic child maltreatment. *Pediatrics*, 129(5), 839–845. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2529>
- Ko, S. F., & Cosden, M. A. (2001). Do elementary school-based child abuse prevention programs work? A high school follow-up. *Psychology in the Schools*, 38(1), 57-66. [https://doi.org/10.1002/1520-6807\(200101\)38:1<57::AID-PITS6>3.0.CO;2-W](https://doi.org/10.1002/1520-6807(200101)38:1<57::AID-PITS6>3.0.CO;2-W)
- MacIntyre, D., & Carr, A. (2000). Prevention of child sexual abuse: Implications of programme evaluation research. *Child Abuse Review*, 9(3), 183–199. [https://doi.org/10.1002/1099-0852\(200005/06\)9:3<183::AID-CAR595>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1099-0852(200005/06)9:3<183::AID-CAR595>3.0.CO;2-I)
- Marivate, P., & Madu, S. N. (2007). Levels of social support and coping strategies in adult survivors of child sexual abuse. *Journal of Psychology in Africa*, 17(1-2), 133–136. <https://doi.org/10.1080/14330237.2007.10820158>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2015). *Zorgplicht sociale veiligheid leerlingen op school*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2016/07/18/zorgplicht-sociale-veiligheid-leerlingen-op-school>
- NJR. 2013. *Jongeren over Kindermishandeling: Onderzoeksverslag NJR Panel* [Young people about child abuse: NJR panel research report]. https://static1.squarespace.com/static/533d1930e4b09659516b85de/t/542d1853e4b08f9cfbc466c1/1412241491464/jongeren+over+kindermishandeling+lowres_def.pdf

- Pieper, I., & Haan, N. de. (2017). *Adviezen van jongeren en ouders voor het voorkómen van kindermishandeling* [Advice from young people and parents for the prevention of child abuse]. https://st-alexander.nl/wp-content/uploads/2020/10/314_Adviezen-van-jongeren-ouders-voor-het-voorkomen-van-kindermishandeling_UvA_20160022.pdf
- Polak, L., & Green, J. (2016). Using joint interviews to add analytic value. *Qualitative health research*, 26(12), 1638–1648. <https://doi.org/10.1177/1049732315580103>
- Rispens, J., Aleman, A., & Goudena, P. P. (1997). Prevention of child sexual abuse victimization: A meta-analysis of school programs. *Child Abuse & Neglect*, 21(10), 975–987. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(97\)00058-6](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(97)00058-6)
- Schönbucher, V., Maier, T., Mohler-Kuo, M., Schnyder, U., & Landolt, M. A. (2014). Adolescent perspectives on social support received in the aftermath of sexual abuse: A qualitative study. *Archives of Sexual Behavior*, 43, 571–586. <http://doi.org/10.1007/s10508-013-0230-x>
- Thielen, F. W., Ten Have, M., De Graaf, R., Cuijpers, P., Beekman, A., Evers, S., & Smit, F. (2016). Long-term economic consequences of child maltreatment: a population-based study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 25(12), 1297–1305. <https://doi.org/10.1007/s00787-016-0850-5>
- Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., & Shlonsky, A. (2018). School-based education programs for the prevention of child sexual abuse: A cochrane systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 28(1), 33–55. <https://doi.org/10.1177/1049731515619705>
- Yancey, C. T., & Hansen, D. J. (2010). Relationship of personal, familial, and abuse-specific factors with outcome following child sexual abuse. *Aggression & Violent Behavior*, 15(6), 410–421. <http://doi.org/10.1016/j.avb.2010.07.003>

Bijlage 1

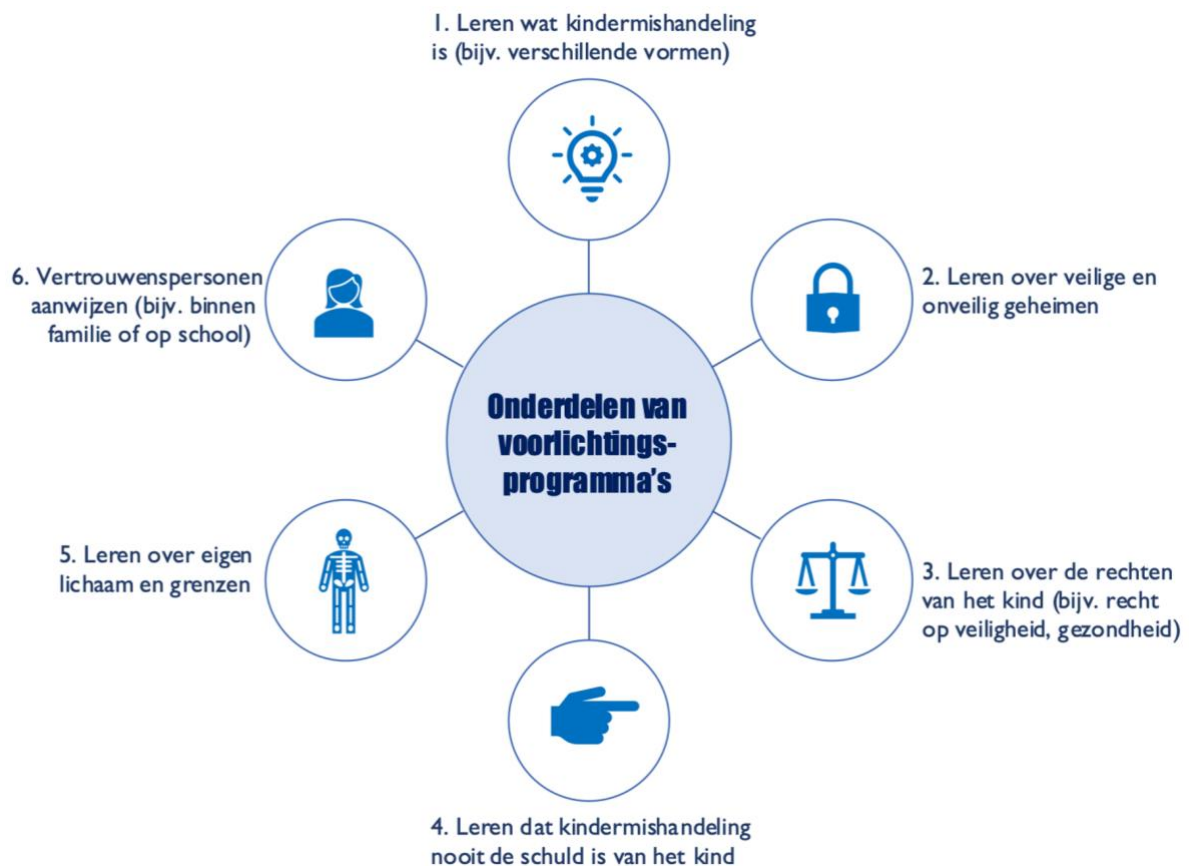
Interviewvragen

1. Wat vinden jullie van voorlichting op scholen over kindermishandeling en verwaarlozing op scholen?
 - a. Denken jullie dat het goed is om kinderen hierover voor te lichten? Waarom wel of niet?
 - b. Welk doel moet voorlichting op school hebben volgens jullie?
 - c. Denk je dat voorlichting van invloed is op gevoelens van kinderen, bijv. dat ze zich minder of juist meer alleen voelen?
2. Hebben jullie zelf ooit voorlichting gekregen op school over kindermishandeling en verwaarlozing? (*nee: door naar vraag 3*)
 - a. Zijn jullie hier positief of negatief over? Heeft dit jullie toen geholpen, of denken jullie iets te hebben gehad aan deze voorlichting? Op welke manier?
 - b. Wat is jullie het meeste bij gebleven hiervan? (bijv. een bepaald filmpje, een specifieke boodschap, of degene die de voorlichting gaf, etc.)
3. Had jij zelf graag voorlichting willen hebben toen je nog op school zat?
 - a. Had dat iets voor jou kunnen betekenen of verbeteren?
4. Denken jullie dat voorlichting bijdraagt aan meer kennis en het beter herkennen van onveilige opvoedsituaties of mishandeling?
5. Denken jullie dat meer kennis bij kinderen kan bijdragen aan het voorkomen of verminderen van kindermishandeling?
 - a. Zo ja: op welke manier? Zou het kinderen bijvoorbeeld meer bewust kunnen maken van hun eigen situatie?
6. Denken jullie dat voorlichting op school kan leiden tot meer zelfbeschermingsvaardigheden bij kinderen? Dat zijn vaardigheden die kinderen kunnen inzetten op om zichzelf te beschermen tegen onveiligheid, bijvoorbeeld weggaan uit een risicosituatie, hulp vragen, voor jezelf opkomen en een vriend of vertrouwenspersoon vertellen over wat je meemaakt.
7. Wat denken jullie dat er bij kinderen voor nodig is om deze vaardigheden te leren?
 - a. Is het bijv. goed om vaardigheden voor te laten doen door degene die de voorlichting geeft? Of om kinderen te laten oefenen tijdens het voorlichtingsprogramma?

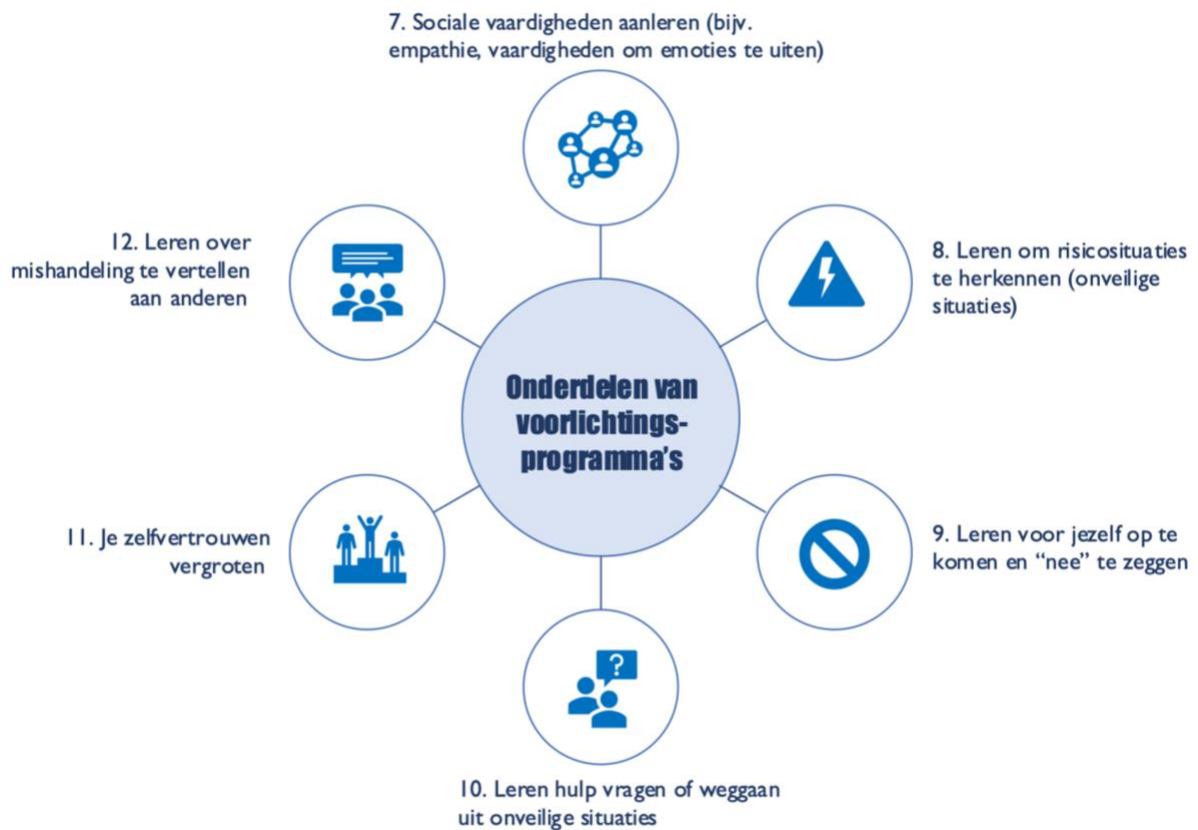
8. Denken jullie dat deze vaardigheden nuttig zijn voor het voorkomen van kindermishandeling?
 - a. Zo ja: op welke manier?
9. Zouden er ook negatieve of vervelende effecten kunnen zijn van voorlichting over kindermishandeling op school?
 - a. Zo ja, welke?

In ons onderzoek hebben we ook onderzocht welke onderdelen van voorlichtingsprogramma's vooral werken bij het vergroten van kennis en vaardigheden van kinderen. Ik laat jullie zo meteen twee keer een dia zien met een aantal onderdelen, en zal jullie daarna vragen welke jullie belangrijk vinden

Dia 1:

10. Dia 1: Kun je onderdelen noemen die je het meest belangrijk vindt en die echt aan bod moeten komen tijdens een voorlichtingsprogramma?
 - a. Waarom vinden jullie deze onderdelen het belangrijkste?
 - b. Zijn er ook onderdelen die je niet belangrijk vindt (of welke vind je het minst belangrijk)

Dia 2:

11. Dia 2: Kun je onderdelen noemen die je het meest belangrijk vindt en die echt aan bod moeten komen tijdens een voorlichtingsprogramma?

- a. Waarom vinden jullie deze onderdelen het belangrijkste?
- b. Zijn er ook onderdelen die je niet belangrijk vindt (of welke vind je het minst belangrijk)

12. Zijn volgens jullie nog andere aspecten of onderdelen van belang in schoolvoorlichting?

Doorvraag:

- a. Door wie kan voorlichting het beste gegeven worden (bijv. leraar, ervaringsdeskundige, etc.)?
- b. Vanaf welke leeftijd moet voorlichting gegeven worden? En voor welke leeftijd werkt dit het best?
- c. Moeten de ouders van de kinderen worden betrokken bij de voorlichting?
- d. Wat moeten leraren doen als tijdens of na de voorlichting een kind signalen afgeeft dat er bij hem/haar sprake is van een problematische thuissituatie?
- e. Moeten jongens en meisjes dezelfde voorlichting krijgen?
- f. Hoe lang moet een programma duren? Hoeveel lessen/ hoeveel weken?

Tweede reactie reviewer 1 - 4-1-2023

Ik vond de oorspronkelijke versie van dit artikel reeds erg goed. De auteurs hebben het artikel nog grondig herwerkt, daarbij rekening houdend met mijn suggesties en die van de andere reviewer. Het artikel is daardoor nog sterker geworden, en levert volgens mij een waardevolle bijdrage aan de literatuur die ongetwijfeld ook zijn weg naar de praktijk zal vinden.

Hieronder nog een paar laatste, zeer minimale, opmerkingen:

- Op p. 4 was het voor mij niet duidelijk wat bedoeld wordt met een 'vignettenstudie'. Kan het opzet van de studie van Hoefnagels et al. (2021) nog iets meer toegelicht worden? Bevatte deze studie bijvoorbeeld een controlegroep of was het louter een studie met een pre-post design?

- Tikfoutje op p. 17, eerste paragraaf: 'volgend' moet 'volgens' zijn.

- Op p. 18 staat de zin: '[...] laat eerder onderzoek zien dat jonge kinderen meer baat hebben bij voorlichtingsprogramma's die al op jonge leeftijd beginnen.'. Het lijkt me beter om gewoon te verwijzen naar 'kinderen' in het algemeen omdat bij jonge kinderen het programma per definitie al op jonge leeftijd zou beginnen.

Tweede reactie reviewer 2 - 16-12-2022

De auteurs hebben op adequate en duidelijke wijze op mijn suggesties ten aanzien van het manuscript gereageerd. Met name met betrekking tot het gegeven dat auteurs niet langer spreken over 'effecten' en 'effectiviteit', de informatie over saturatie van de resultaten die zij nu beschrijven, en de nieuwe structuur van de resultaten, is het manuscript nu substantieel verbeterd.

Ik complimenteer de auteurs met het werk dat zij hebben gestoken in deze revisie, en de daaruitvolgende verbetering van het manuscript.